

MUALLİM NÂCÎ'NİN EMSÂL-İ ALÎ TERCÜMESİ

Âdem CEYHAN*

“Elsine-i selâse”(üç dil) denilen Arapça, Farsça ve Türkçe'ye edebiyatıyla birlikte vâkıf olduğu telif, tercüme eserlerinden anlaşılan Muallim Nâcî (1265-1310/1849-1893)'nin Hz. Ali'nin münacat, nasihat ve vecize türündeki bazı sözlerini zaman zaman çevirdiği görülür. Çeşitli şiir ve nesirlerinden, tercümelerinden anlaşıldığı kadarıyla, dinî bilgi, hassasiyet sahibi her Müslüman gibi, Muallim Nâcî de Ehl-i Beyt'e Ehl-i Sünnet ölçüleri içerisinde büyük bir sevgi ve saygı besler. Hz.Ali'nin Hz.Muhammed'e yakınlığı, kahramanlığı, dürüstlüğü, ilim ve irfanı, güzel söz söyleme kabiliyeti... gibi meziyetleri, Nâcî'de büyük bir hayranlık duygusu uyandırır. Meselâ, İslâm tarihine ait 850 civarında kişinin biyografisinden meydana gelen *Esâmî*'sinde Hz.Ali'nin portresini şöyle çizer:

“Aliyyü'l-Murtazâ (İmâm Alî bin Ebî Tâlib):

Hazreti Fâtımatü'z-Zehrâ'nın zevc-i âlîsi ve Haseneyn efendilerimizin vâlid-i bâhirü'l-maâlîsidir ki eimme-i isnâ-aşerin birincisi olarak Hazreti Osmân'dan sonra 35'de halîfe-i Resûlü'llâh ve emîrû'l-mü'minîn olmuştur. Kûfe'yi merkez-i hilâfet ittihâz buyurmuş idi. Esmerce, kısaya karîb orta boylu idi. Lihye-i şerîfesi sadrının kısm-ı a'lâsını örtecek sûrette büyük, omuzlarının arası geniş, omuzlariyle kolları kalın, bilekleriyle pençeleri gâyet kavî idi. Hayber kapısını attığı meşhûrdur. Her hangi pehlivan ile ceng etmiş ise gâlip gelmiş ve 'Esedü'llâhi'l-gâlib' unvânını almıştır. Kılıcı bir kere ururdu. Bir uruşda ikiye bölerdi. ان ضربة علي كانت بكرةً fıkrası ma'rûfdur. Bununla berâber güler yüzlü, halîm, kerîm, mütevâzı idi. İlmi, adli, fesâhati, belâgati zâten müsellemdir. Kâffe-i fezâil-i insâniyyeyi câmi' idi. Menâkıb-ı celîlesi kütüb-i siyeri tezyîn etmektedir. (...) 40'da Hazreti Peygamber gibi altmış üç yaşında olduğu hâlde Kûfe Câmiî'nde namazda iken İbn Mülcem tarafından şehîd edilmiştir. Merkad-i mutahharı muayyen değildir. Necef-i Eşref makâmıdır. Radıy'Allâhu anhu ve kerrem-Allâhu vechehu.”¹

* Doç.Dr.

¹ Muallim Nâcî, *Esâmî*, İstanbul 1308/1891, s.221-222.

[Hazreti Fâtımatü'z-Zehrâ'nın yüce kocası ve Hasan, Hüseyin efendilerimizin şerefleri apaçık belli babasıdır ki on iki imamın birincisi olarak Hazreti Osman'dan sonra 35 (m.656 senesinde) Allah Resûlü'nün halîfesi ve müminlerin reisi olmuştur. Kûfe'yi hilâfet merkezi kabûl buyurmuştu. Esmerce, kısaya yakın orta boyluydu. Mübârek sakalı göğsünün üst kısmını örtecek şekilde büyük, omuzlarının arası geniş, omuzlarıyla kolları kalın, bilekleriyle pençeleri gâyet kuvvetliydi. Hayber kapısını attığı meşhurdur. Her hangi yiğitle savaşmışsa gâlip gelmiş ve 'Esedu'llâhi'l-gâlib'(Allah'ın gâlip aslanı) unvânını almıştır. Kılıcı bir kere vururdu. Bir vuruşta ikiye bölerdi. ان ضربة علي كانت بكرة^۱ (Ali'nin vuruşu bir keredir) cümlesi herkesçe bilinir. Bununla berâber güler yüzlü, yumuşak huylu, cömert, ulu, alçak gönüllüydü. İlmi, adâleti, güzel, düzgün, yerinde söz söylemesi herkesçe kabûl edilmiştir. İnsânî fazîletlerin hepsini (şahsında) toplamıştı. Büyük menkıbeleri Hz.Peygamber'in hayâtını anlatan kitapları süslemektedir. (...) 40(m.661 yılın)da Hazreti Peygamber gibi altmış üç yaşında olduğu hâlde Kûfe Câmii'nde namazda iken İbn Mülcem tarafından şehîd edilmiştir. Mübârek kabri belli değildir. Necef-i Eşref makâmıdır. Allah ondan râzı olsun ve onun yüzünü ağartsın].

Nâcî'nin gerek anılan *Esâmî*'sinde Hz.Ali ve onunla ilgili kişiler² hakkında yazdıklarını, gerekse diğer eserlerini incelediğimizde, büyük bir Ehl-i Beyt dostu olduğunu görürüz. Yazar, Hz.Peygamber başta olmak üzere, Hz.Ali ve onun annesi Fâtıma bint Esed, eşi Fâtıma, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed bin el-Hanefiyye'den büyük bir saygı ve yüceltmeyle bahseder. Hz.Ali'nin halifeliği devrinde Müslümanlar arasında cereyan eden bazı dahilî savaşları derin bir üzüntü ve ıztırapla anan Nâcî, bu mücadelelerde onu haklı, türlü hilelere teşebbüs eden muhaliflerini ise haksız bulduğunu yerine göre açıkça, yerine göre üstü kapalı olarak anlatır. Ancak Hz.Ali'ye çeşitli sebeplerle muhalefet edenlerin bir kısmının sahabe oluşu, onu belirli dinî sınırlara uymaya, dikkatli ve ölçülü söz söylemeye sevk eder. Hz. Ali'ye isyan, muhalefet ve düşmanlık, daha sonra onun oğul ve torunlarına da eziyet ve zulmeden tarihî kişileri tanıtırken, bu şahısların Hz.Peygamber'e yakınlık veya uzaklık derecelerini göz önünde bulundurur. Kısacası Nâcî, bütün bu

² Bu konuda *Esâmî*'nin Âl-i Abâ, s.6, Eimme-i İsnâ Aşer, s.8, İbn Mülcem, 24, 25, Ebû Zer el-Gıfârî, s. 34, 35, Hacı Bektâş-ı Velif, s.106, Hasan-ı Müctebâ, s.119-120, Hüseyin-i Kerbelâ, s.120-122, Ziyâd bin Ebih, s.155, Ammâr bin Yâsir, s.223-224, Ömer bin Abdülaziz, s.229, Amr İbnü'l-Âs, s.230, Amr bin Abdûd, s.231-233, Fâtıma bint Esed, s.239-240, Fâtımatü'z-Zehrâ, s.240-242, Mâlik bin Eşter,s.271, Muhammed bin el-Hanefiyye, s.277, Muâviye bin Ebî Süfyân, s.299 Nesâf, s.321, Yezid, s.345, Ebû Türâb, s.356 hakkında verdiği billgilere bakılabilir.

şahsiyetlerin hayatlarını anlatır, yaptıklarını değerlendirirken Ehl-i Sünnet'in devlet başkanlığı ve dört halifenin fazilet dereceleri konusundaki inanç esaslarına bağlıdır.

Bir rübâîsinde dört halifeyi en meşhur sıfatlarıyla sayarak hilâfet sırasına göre öven Nâcî, Hz. Ali'yi, Hz.Muhammed'in bir hadisine işaret ederek "ilim hazinesi" diye vasıflandırır:

"Sıddîk, refik-ı hâs-ı Peygâmb'er'dir,
Fârûk ise, şâh-ı ma'delet-güsterdir.
Yenbû'-i hayâ vü hilmidir Zi'n-nûreyn
Gencîne-i ilm Hazreti Hayder'dir."³

[Ebûbekr-i Sıddîk, Hz.Peygamber'in has yoldaşdır. Hakkı batıldan ayırdığı için "Fârûk" sıfatı verilen Hz.Ömer ise, adalet yayan bir şahtır. Hz.Peygamber'in iki kızıyla evlendiğinden "iki nur sahibi" olan Hz.Osman, haya ve yumuşaklık kaynağıdır. İlim hazinesi ise Allah'ın aslanı Hz.Ali'dir].

Hz.Peygamber'in bütün ashâbına saygısını belirtmekle birlikte, Nâcî'nin eserlerinde dört halife ve sahabe içinden en çok andığı isim, Hz.Ali'dir. Meselâ şairimiz, "Ali" redifli bir medhiyesinde: "İrfanın geniş sahasının baş süvarisidir Ali...Hz.Muhammed'in arkadaşlarının en bilgilisi ve doğru söyleyenlerin şahıdır Ali... Adnan evlâdının en şereflişinin amcası oğludur Ali... Varlıkların yaratılış sebebinin sırdaşdır Ali... Âl-i Abâ'nın başlısına ihsan denizidir Alî..." der:

"Şeh-süvâr-ı arsa-i pehnâ-yı irfândır Alî
A'lem-i ashâb şâh-ı râst-gûyândır Alî (...)
İbni amm-i eşref-i evlâd-ı Adnân'dır Alî (...)
Râz-dâr-ı illet-i îcad-ı ekvândır Alî (...)
Pertev-i misbâh-ı zulmet-sûz-ı îmândır Alî (...)
Bende-i Âl-i Abâ'ya bahr-i ihsândır Alî."⁴

Nâcî, Neşet Efendi'nin Hz.Ali'ye dair *Lemeât* adlı eseri için yazdığı manzum takrizde ise, bir hadise işaret ederek Haydar'ı eşsiz bir Hârûn'a benzetir:

³ *Yâdigâr-ı Nâcî*, (nşr. Şeyh Vasfî), İstanbul 1314/1897, s.91.

⁴ *Yâdigâr-ı Nâcî*, s.82-83.

“Bir maâlî cihânıdır Hayder
Özge Hârûn-ı bî-muâdildir
Buna lâzım değil delîl-i diğer
انت منى (Ente minnî) güvâh-ı âdildir.”⁵

[Allah’ın aslanı (Hz.Ali) bir yücelikler cihanıdır; bambaşka benzersiz Harun’dur. Buna başka bir delil lâzım değil, (Hz.Peygamber’in) ‘Sen bendensin’ sözü adil şahittir].

Hz.Ebûbekir, Ömer ve Ali’ye ait vecizelerden bir kısmını Türkçe’ye çevirerek tek başına çıkardığı *Mecmua-i Muallim*’de asıllarıyla yayımlayan⁶ Nâcî, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde neşrettiği “İmâm Ali’nin Bir Münacatı” ve Hz.Hasan’a bir nasihatını *Mütercim* adıyla bastırıldığı eserine de almıştı.⁷ Esasen onun böyle veciz, ahlâkî güzel sözlere ilgi duyması, eserlerinde yer vermesi edebiyat anlayışına pek uygundu. Çünkü Nâcî’ye göre gerçekte edebiyat, “edep” kelimesinin topladığı yüksek ve ince manaları insanın vicdan levhasına nakşedecek derecede tesir sahibi olan güzel sözlerdir. Bir edîbin esas vazifesi ise, milletinin fikirlerini terbiye ve yüceltmeye çalışmaktır:“Hakikatde edebiyât edeb lafzının câmi olduğu maânî-i âliye ve latîfeyi insanın levha-i vicdânına nakş edecek derecede hâiz-i te’sîr olan belîğ sözlerdir. (...)Bir edîb, vazîfe-i esâsiyesi milletinin efkârını terbiye ve i’lâ etmeğe çalışmak olduğunu bileceği cihetle hezeliyât ile iştigâli nefsinde zül görür.”⁸

Edebiyatla edeb arasında böyle bir alâka olması gerektiği kanaatini eserlerinde ifade eden Nâcî, 1303/1885-86 yılında Hz.Ali’nin

⁵ Muallim Nâcî, “Takriz”, *Mecmua-i Muallim*, 27 Nisan 1304, Sayı: 31, s.124. (*Yâdigâr-ı Nâcî*, s.38. *Muallim Nâcî’nin Şiirleri*, haz. Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir Hayber, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Özbay, İstanbul, 1997, s 265, 291, 316).

⁶ Meselâ, Muallim Nâcî, “Hikemiyyât”, *Mecmua-i Muallim*, 30 Eylül 1303, Sayı:1, s.4. “Nehcü’l-belâga’dan”, *Mecmua-i Muallim*, 20 Nisan 1303, Sayı: 30, s.118. 15 Haziran 1304, nr.38, s.152. “Hikemiyyât”, *Mecmua-i Muallim*, 10 Ağustos 1304, nr. 46, s.182-184. *Mecmua-i Muallim*, 5 Teşrîn-i Evvel 1304, Sayı:54, s.1.

⁷ Muallim Nâcî, *Mütercim*, İstanbul 1304/1886, s.5-10. (Bu münacat ve nasihatın tercümesi için bk. Prof. Dr. Celal Tarakçı, *Muallim Naci*, Ankara 1994, s.190-193).

⁸ Muallim Nâcî-Beşir Fuad, *İntikâd*, İstanbul 1304/1886, s.53.

bazı vecizelerini “*Emsâl-i Alî*” adı altında mensur olarak dilimize tercüme etti. “Kütübhâne-i Ebüzziyâ” dizisinin ilk kitabı olan bu eserde Arapça asılları karşısında Türkçe tercümelerine yer verdiği sözler, Hz.Ali'nin *Nesrü'l-leâlî* ismiyle derlenmiş vecizeleriydi. İmâmiyye Şîasından Ebû Alî el-Fazl bin el-Hasen et-Tabersî (ö.548/1153)⁹, Hz.Ali'nin bazı kısa sözlerini harf sırasına göre bablara ayırarak derlemiş ve böylece meydana getirdiği esere “*Nesrü'l-leâlî*” adını vermiştir.

Nesrü'l-leâlî, Muallim Nâcî'den önce, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Sultan II.Murad zamanında Kâsım ve Hâfız (tercüme tarihi: 825/1422), Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilmek üzere Alî Şir Nevâî (890/1485), Evrenosbeyzâde Ahmed Bey'in isteğini yerine getirmek için Mustafa bin Şücâ (902/1496), 16.asrın ilk yarısında Mâtemî (911/1505?) ve Latîff (920-953/1514-1546?), III.Murad devrinde (982-1003/1574-1595) Rihletî, şeyhülislâma (yazılış tarihinden anlaşıldığına göre Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye) sunulmak üzere Dânişî (1052/1643), Mevlevî şairlerden Nesîb Yusuf Dede (1120-1123/1708-1711), Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salâhaddîn el-Mevlevî(1297/1879) ve Akşehirli Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi (1210-1333/1796-1881)'nin oğlu, Manisa şer'iyeye mahkemesi hâkimi Ali Haydar Bey(1298/1881) tarafından Türkçe'ye çevrilmişti.¹⁰ *Nesrü'l-leâlî*'nin kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen Türkçe çevirilerine ve/veya ihtiva ettiği sözlerden bir kısmının tercümesi mahiyetinde olan eserlere de rastlanmaktadır. Şu hâlde, Nâcî'nin takdim ettiğimiz eseri, *Nesrü'l-leâlî*'nin mütercimi bilinen on ikinci tercümesi olmaktadır. Bunlardan Mustafa bin Şücâ, Nesîb Yusuf Dede, Osman Salâhaddîn el-Mevlevî ve Ali Haydar Bey'in tercümeleri mensur, diğerleri manzumdur.

Muallim Nâcî, eserinin sonundaki “Bir İfâde”de çevirdiği vecizelerin değeri ve seçtiği tercüme tarzı hakkında şunu söylüyor: “Her biri böyle bir kitap olacak kadar sözle ancak tefsîr ve îzâh edilebileceği

⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, (nşr.Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemal), İstanbul 1951, I, 820.

¹⁰ Bu eserler hk. fazla bilgi için: Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ali Vecizeleri ile İlgili Tercüme ve Şerhler*, (Basılmamış doçentlik çalışması), Manisa 2000.

meydanda olduğu hâlde, erbâb-ı mütâlâa arasında muhtasarâtı sevenlerin arzusuna muvâfakat ile hemen aynen denilecek bir sûretde tercümesine cür'et eylediğim şu cümel-i celîle...”

Çevirdiği vecizelerin kaynağı konusunda bilgi vermeyen Nâcî, tahminimize göre, tercümesinden bir sene önce “*Emsâl-i Seyyidinâ Alî Kerrem-Allâhu Vechehu*” başlığı altında basılmış¹¹ metni esas almıştır. Çünkü onun eserinde daha önceki *Nesrî'l-leâlî* tercümeleriyle mukayese edildiğinde farklılık gösteren bazı vecizeler, bu baskıdaki kayıtlara uymaktadır. Nâcî veya başka bir mütercimin tercümesine esas kabul ettiği *Nesrî'l-leâlî* nüshası ile aynı eserin başka nüshaları arasında bazı kelime farklarına rastlanmakta, bu farklar tabiatıyla çevirilerin çeşitliliğine de sebep olmaktadır. Muallim Nâcî (kısaltması:MN)'nin *Emsâl-i Alî* tercümesinin, kaynağının “*Emsâl-i Seyyidinâ Alî Kerrem-Allâhu Vechehu*” (E) olduğunu ve *Nesrî'l-leâlî*'nin önceki Türkçe çevirilerinden farklarını göstermek için bazı örnekler verelim.

ایمان المرء يعرف بايمانه (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH).

المرء يعرف بايمانه (E, MN).

بشاشة الوجه عطية ثانية (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O).

بشاشة الوجه (المرء) عطية ثابتة (AH, E, MN).

ثبات النفس بالغذاء و ثبات الروح بالغناء (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH).

ثبات النفس بالغذاء و ثبات الروح بالفاء (E, MN).

خالف نفسك (هواك) تسترح (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O).

خلف نفسك تسترح (E, MN).

راع الحق عند غلبات (غليات) النفس (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O).

راع الحق عند غلبات النساء (E, MN).

زلة عالم (عاقل) كبير (كبيرة) كثيرة (K, H, M, R, D, O, AH).

زحمة العاقل كثيرة (MŞ, E, MN).

ظلمة (ظلم) الظالم (ظلم) (يظلم، تظلم) الايمان (K, MŞ, M, R, D, HA, O, AH).

ظلمة الظالم بظلم الايمان (E, MN).

¹¹ *Emsâl-i Seyyidinâ Alî Kerrem-Allâhu Vechehu (et-Tuhfetü'l-behiyye ve't-turfeti's-şehiyye içinde)*, İstanbul 1302/1884, s.107-114. (Süleymaniye Ktp. İzmirli İ. Hakkı, 3665/9).

لين قولك تحبب (K, H, AŞ, M, R, L, D, N, O).

لين قلبك تحبب (MŞ, E, MN).

مجلس العلم روضة الجنة (روضة من رياض الجنة M, L) (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O).

مجلس العلم روضة (E, MN).

نور قبرك بالصلاة فى الظلم (AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O).

نور قلبك بالصلاة فى الظلم (K, H, E, AH, MN).

Vecizelerin muhtelif nüshalardaki farklı rivayet şekillerinin veya ihtiva ettikleri kelimelerin, çeviren yahut açıklayan tarafından belirli manalarının tercihinin nasıl çeşitli tercüme ve şerhlere vesile olduğunu birkaç örnekle arz etmek isteriz:

Nâcî, yukarıda mukayeseli olarak gösterdiğimiz gibi, *Nesrû'l-leâlî*'nin önceki tercümelerinde ایمان المرء يعرف بإيمانه şeklinde olan vecizenin, *Emsâl-i Seyyidinâ Alî* başlığı altında basılmış nüshadaki ایمان المرء يعرف بإيمانه varyantını esas almış, çevirisini bu eksik kayda göre yaptığından yanılmıştır.

Encümen-i Teftîş ve Muâyene âzâsı Ahmed Süreyyâ Efendi, Nâcî'nin ایمان المرء يعرف بإيمانه şeklinde okuduğu ve bu okuyuşa uygun olarak “İnsanın meziyeti derece-i ulüvv-i îmânına göre takdîr olunur” biçiminde çevirdiği sözde geçen îmânın ‘cem’-i yemîn’, yani “yemîn” kelimesinin çokluğu olduğunu, dolayısıyla “*eymânihi*” okunması gerektiğini işaret etmiş; buna karşılık Nâcî bahis konusu kelimenin “*îmânihi*” şeklinde de okunabileceğini, böyle okunduğu takdirde vecizenin manasının daha yüksek bir dereceye çıkartılmış olacağını anlatmıştı. (s. 35-38). Eğer vecizenin aslı Nâcî'nin naklettiği gibi olsaydı, o takdirde “İnsanın meziyeti derece-i ulüvv-i îmânına göre takdîr olunur” şeklinde de çevrilebileceğini kabûl ederdik... Hâlbuki tartışılan söz, vecizenin eksik şeklidir. Şayet mütercim *Nesrû'l-leâlî*'nin diğer nüshalarına ve önceki tercümelerine baksaydı, bahis konusu vecizenin ایمان المرء يعرف بإيمانه şeklinde olduğunu ve “Kişinin imanı yeminleriyle bilinir” anlamında çevrildiğini görebilecekti. Fakat sözün başında “*Îmân*” kelimesinin bulunduğu bilinmiş olsa da, bunun “*Eymân*”, sonundakinin ise “*îmân*” şeklinde (*Eymânü'l-mer'i yu'refu bi îmânihi*) okunmasının ve “Kişinin

yeminleri îmânıyla bilinir” anlamında tercüme edilmesinin mümkün olduğu söylenebilirdi!.. Encümen-i Tefîş ve Muâyene âzâsı Ahmed Süreyyâ Efendi eğer *Nesrî'l-leâli*'nin başka nüshalarını veya daha önce yapılmış Türkçe çevirilerini görseydi, basım izni için incelemesi istenen bu eserde soru işaretleri koyacağı, düzeltme gereği duyacağı başka kelimeler, cümleler de bulabilecekti... Biz bu eksiklik ve yanlışlardan birkaçını izah etmekle yetinecek, diğerlerini eserin metninde nüsha farkı olarak göstereceğiz:

بشاشة الوجه عطية ثابتة vecizesini Muallim Nâcî: "Beşâset-i çehre bir ihsân-ı dâimîdir"(s.5) şeklinde tercüme etmiş. Vecizenin aslı böyle kabul edildiği takdirde bu şekilde çevrilmesi hatalı değildir ama, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, *Nesrî'l-leâli*'nin önceki Türkçe tercümelerinin çoğunda ثابتة kelimesi yerine ثابته kelimesi bulunmaktadır; vecize de "(İyilik esnasında) güler yüz göstermek ikinci bir iyiliktir" anlamında çevrilmiştir.

Yine Nâcî'nin *"Emsâl-i Alî"*sinde ثبات النفس بالغذاء و ثبات الروح بالبقاء vecizesi "Cesedin sebâtı gıdâ ile müyesser olur. Ruh ise sebâtı cesedin fenâsiyle bulur"(s.7) tarzında çevrilmiştir. Mütercimim tercümesine esas aldığı basma metin dolayısıyla "*fenâ*" diye okuyup çevirdiği kelime, *Nesrî'l-leâli*'nin önceki tercümelerinde, meselâ Mustafa bin Şücâ', Latîfî, Dânişî, Nesîb Yusuf ve Osman Salâhaddin Dede'nin eserlerinde "*gınâ*" şeklindedir. Her iki kelimenin imlâsının benzeyişi, böyle farklı iki anlayışa yol açmış olsa gerektir. Bu söz, hem İslâm tasavvufundaki "Akıl ve ruhu nefse hâkim kılmak için yemede, içmede israf etme!" prensibi istikametinde anlaşılabilir, hem de ruhun gıdasının "*gınâ*" (zenginlik, istiğna, güzel ses) olduğu yolunda yorumlanabilir. İsterseniz, önceki mütercimlerden birkaçının tercümesini okuyalım: "Ya'nî nefsuñ sebâtı gıdâ iledür (...) ve rûhuñ sebâtı gınâ iledür, ya'nî halkdan ümîzini kesmek iledür.." (Mustafa bin Şücâ, vr.19b-20a).

"Bu cihân içre nâkıs u kâmil
Hoş nefesle nefâ'ise mâil
Gerek elbette nefis ü rûha gıdâ
Nefse vir kûtı, rûha hüsni-i sadâ."(Latîfî,
47b).[Bu dünyada tam, olgun ve eksik, kusurlu olan herkes, hoş nefesle nefis
şeylere meyillidir. Elbette nefis ve ruha gıda gerekir. Öyleyse, nefse yiyecek
ver, ruha güzel ses!].

"Nefse kuvvet virür gıdâ ammâ
Rûha kuvvet gınâ vü istignâ
Ol ki bî-sabrdur degül şâkir
Müflis oldur çeker hezâr 'anâ."(Dânişî).

[Nefse gıda, amma ruha gınâ (güzel ses, zenginlik) ve tok gözlülük
kuvvet verir. Sabırsız olan, şükretmiyen kimse, iflâs etmiştir, binlerce zahmet,
meşakkat çeker].

Başka bir örnek: Nâcî'nin tercüme ettiği *Emsâl-i Alî*'deki
راع الحق عند غلبات النساء "Nisvânın bazı umurda galebeleri hâlinde hakka
riâyat et."(s.14) vecizesinde geçen "nisâ" kelimesi, *Nesrü'l-leâlî*'nin
diğer tercümelerinde, meselâ Mustafa bin Şücâ (vr. 36b), Dânişî (99.söz),
Nesîb (s.137) çevirilerinde "nefs" şeklindedir:
راع الحق عند غلبات (غليات) النفس Her iki şekilde de sözün manası doğru
olmakla birlikte, önceki tercümelerde bulunan ve daha şümüllü görünen
varyantın tercih edilmesi uygun olur(du).

طوبى لمن لا اهل له vecizesini Nâcî'nin: "Âilesi olmayan
mes'ûddur" (s. 21) şeklinde tercüme ettiğini görüyor ve biraz
duraklıyoruz... Gerçi bu karşılık pek yanlış sayılmaz; nitekim Kâsım, Ali
Şir Nevâî, Latîfî, Rihletî, Dânişî gibi mütercimler de vecizeyi bu manada
çevirmişlerdir; fakat bize göre, hatalı anlaşılma riski
taşımakta...Görebildiğimiz kadarıyla Hz.Ali'ye nisbet edilen vecizeler
arasında yadırganabilecek istisnâî sözlerden biri olduğu için bu cümle
üzerinde biraz duralım. Önce şunu ifade edelim ki, Müslümanlar arasında
birtakım ihtilâfların ortaya çıktığı bir sırada devlet başkanı seçilen
Hz.Ali'nin, bir "insan" olarak zaman zaman hayatın zahmet ve
meşakkatleri, emri altında bulunanların itaatsizlikleri, dostların
vefasızlıkları... karşısında üzüntüsünü, usancını ifade etmesi tabîî

karşılmalıdır. Yine bazı evlilerin, aile mükellefiyetlerinin ağırlığı yüzünden, kendileri gibi büyük bir yük ve mesûliyet altında bulunmayan bekârlara zaman zaman ciddî veya mizâhî olarak imrenmelerini belirttiklerini görüp duymaz mıyız? Eğer bu sözü söylemişse, Hz.Ali'nin, sorumluluğu altında bulunan kişilerin bir aile reisi veya idareci için imtihan sebebi olduğu, dolayısıyla tâbileri olmayanın rahat edeceğini anlattığı düşünülebilir. Kısacası, Hz.Ali'ye ait sayılan bu imrenme cümlesinden onun aile hayatını kötülediği ve bekâr yaşamayı övdüğü gibi bir mana çıkarmak yanlış olur, demek istiyoruz. Bize göre, Mustafa bin Şücâ ve Ali Haydar Bey bu sözden maksudını aşacak, mahzurlu bir anlam çıkarılmaması için daha isabetli bir çeviri ve açıklama yapmışlardır:

“Sa'âdet ve baht şol kişinüñ kim ehli olmaya. Ya'ni 'cemâ'ati ve ta'allükkâtı olmaya' dimekdür. Zîrâ kişinüñ cemâ'ati ve ta'allükkâtı olıcak, kaydlarını üzerine alur ve dâimâ teşvîşden hâlî olmaz. Ammâ kişinüñ ta'allükkâtı olmayıcak hemân kendü kaydı teşvîşiyle gönül meşakkati az olur.” (Mustafa bin Şücâ, vr.53a).

“Kendüsi'çün etbâ' ve eşyâ' olmayan huzûr u râhat ve fevz ü sa'âdet buldı. Çünkü etbâ' ve eşyâ' ba'zı kere tâ'at-i Hak'dan işgâl ve emr-i dîn ü dünyâda ibdâ'-ı muhâsame ile saht-ı hâle sebebiyyet vermelerinden heme hengâm encâm-ı nâ-fercâma ulaşmamak için mütebassırâne hareketle takayyüdât iktizâ eder.” (Ali Haydar, s.70-71).

Nitekim Muallim Nâcî'nin *Mütercim* adlı eserinde, kıt'alarıyla tanınmış İranlı şair İbn Yemîn (ö.769/1368)'in konumuzla alâkalı bir manzumesinin tercümesinden sonra yazdığı şu tahlil ve tenkit de bizim yukarıdaki çevirisini ihtiyatlı karşılamamızı destekliyor:

“İyi ve kötü hâllerini bildiğim bir hikmet sahibi âlim bana şu sözleri söylemişti:

Acem şahlarının en büyüğü olan Nûşirevan dört hikmet söylemiştir ki şunlardır:

- 1-Servet sâhibi olmayan adamın işleri istediği gibi hâsıl olamaz.
- 2-Nikâhlı kadını olmayan kimsenin hiç bir zamanı hoşlukla geçmez.
- 3-Çocukları olmayan adamın soyu kesilir.
- 4-Serveti, karısı, çocukları olmayan kimsenin derdi, tasası da olmaz.

Akıllı! Eğer sevinçli olarak yaşamak istersen, şu hikmetlerin dördüncüsüyle amel et. Öyle yaşayış ancak bu hikmeti kanun tutmakla kolay olabilir.

DÜŞÜNCE

Feylesofun Nûşirevan lisânından nakleylediği şu hikmetlerin dördünü de doğru olmak üzere kabûl edecek miyiz?

Bir sözü bir filozof söylemiş, adına da 'hikmet' demiş olmakla hemen kabûl edilmesi hiç bir vakitte lâzım gelmemiştir. Gerçi akla uygun olmayan bir sözün, hikmetin tıpkısı olmak üzere akıllı olanlara zorla kabûl ettirildiği vakitler de olmuştur; ancak bizim dediğimiz kabûl, mecburî kabûl değil, vicdânî kabûldür; bundan dolayı geçen cümlemiz halis gerçektir.

Vicdana bağlı şeylerde insan o kadar hürriyete sahiptir ki dışarıda ona benzetilmeye yarar hiç bir hürriyet tasavvur olunamaz. Dünyâda vicdandan başka mutlak hür yoktur. Amma işin içine beşerî iradeyi kabûl etmeyen bir kuvvet karışırsa, o vakit vicdan adı ağza dahi alınmaz. Lâzım gelirse zorlayıcı gücün gösterdiği şey zâhiren kabûl olunur, hâlbuki vicdan yine kendi işiyle meşgul bulunur.

Vicdan akıllı kimsede bulunur. Akıllının red ve kabûlü ise muhâkeme ile olur. Feylesofun gösterdiği hikmetler dahi muhakeme ile red veyâ kabûl olunmalıdır.

Birinci hikmet olan: ‘Servet sâhibi olmayan adamın işleri istediği gibi hâsıl olamaz’ cümlesini incelediğimiz hâlde gerçeğe uygun buluruz. Çünkü servetin en az derecesi kimseye muhtâc olmayacak kadar nakit ve mal sâhibi bulunmak olduğuna göre, serveti olmayan adam elbette başkasına muhtaç bulunur. İhtiyaç içinde ise istekleri elde etmenin yolu bulunamaz. Bir muhtaç, diyelim ki, dostların yardımıyla istediğini elde etmiş olsa bile bu ele geçirme istediği gibi olmuş sayılamaz. Çünkü onun isteği ancak kendi gücü, kuvveti sayesinde arzusuna nail olmaktır. Hiç bir insan yoktur ki, bir isteğine kendi gücüyle ermiş olmayı, başkasının yardımıyla ermiş olmaya tercih etmeyecek kadar aşağı gayretli bulunsun.

İkinci hikmet olan: ‘Nikâhlı kadını olmayan kimsenin hiç bir zamânı hoşlukla geçmez’ cümlesi hayli söz götürür.

Bir zamânı hoş geçirmek mutlaka eş sâhibi olmaya bağlı olmayacağından, diğer saâdet sebeplerine mâlik olan bekârlarda görüldüğü üzere bir adamın zevcesi olmadığı hâlde dahi bahtiyarca zamanlar geçirebileceği tereddüt edilecek nokta değildir.

Kadın sâhibinin mutluluktan hisseli olabilmesi ise, eşi her yönden huyuna, ahlâkına uygun bir can dostu olmakla şartlı bulunmak tabiidir. Çünkü münâsebetsiz bir karısı olan adamın her zamânı hoşlukla geçirmesi şöyle dursun, hoşluk dedikleri şeyin hiç bir zamanda yüzünü göremeyeceği, kadın esiri olarak yaşayanların hâllerinden haberli bulunanlarca mâlûmdur. Kadının uygunsuz olması ihtimâline göre şu cümle: ‘Karısı olan kimsenin hiç bir zamânı hoşlukla geçmez’ şekline çevrilirse, tam bir hikmet olmuş olur. (...)

Bununla beraber inkârı mümkün değildir ki, her hâli yaratılışa uygun bir zevce ile birlikte ömür geçiriş dahi insanın nâil olabileceği saâdetlerin en büyüklerindedir.

Üçüncü hikmet olan: ‘Çocukları olmayan adamın soyu kesilir’ cümlesi pek doğru olmakla buna hiç diyecek yoktur.

Dördüncü hikmet olan: ‘Serveti, karısı, çocukları olmayan kimsenin derdi, tasası da olmaz’ cümlesine gelince: Bu, birtakım züğürtlerin mahrûmcasına tesellî tarzında söyleyip gezdikleri saçma sapan lâflardandır. Bundan dolayı hikmetleri nakleden filozofun, hikmetlerin netîcesi olmak üzere: ‘Akıllı! Eğer sevinçli olarak yaşamak istersen, şu hikmetlerin dördüncüsüyle amel et. Öyle yaşayış ancak bu hikmeti kanun tutmakla kolay olabilir’ demesi pek boştur. Çünkü bu nasîhatı kabûl edecek hiç bir akıllı bulunamaz.

Servete, eşe, evlâda sahip olmak arzusu insan yaratılışında olduğu ve bu arzudan kurtulmuş hiç bir insan bulunamamak yaratılışın gereği bulunduğu hâlde, mümkün müdür ki bu üç şeyden mahrûm olarak yaşayan adam kaygı bağından kurtulmuş olabilsin? Yoksa böyle bir acıklı mahrûmiyetten üzülmeyen ve adına insan denir bir yaratık çeşidi vardır da biz mi bilmiyoruz?

Eğer hikmetin: ‘Serveti, eşi, evlâdı olmayan kimsenin gamı bunlara sahip olan adama nisbetle az olur’ manasını içine almış olduğu iddiâ edilecek olursa, bu da yanlıştır. Meselâ cebinde bir parası bulunmayan bir zavallının, elinde beş kuruşu olan bir adam kadar gamsız bulunmak ihtimâli var mıdır?

Bektâşî fakirlerinden birisi birkaç zengin adamla birlikte seyahate çıkmış; yolda nasılsa birtakım yol kesenlere tesâdüf etmişler. Herifler zenginleri soymaya başlamışlar, zavallılar feryâd ederlermiş. Bektâşî ise o aralık bir ağaç gölgesine çekilerek çubuğunu tellendirip arkadaşlarının uğramış oldukları felâketi gülümseyerek seyretmekle meşgûl olmuş. Belâya uğrayanlardan birisi Bektâşî’nin gösterdiği ilgisizlikten hiddetlenerek kendisine: ‘Be hey uğursuz! Bizim burada canımız yanıyor, sen orada şu hâlimize bakıp gülüyorsun, hiç merhametin yok mu?’ yollu çıkmış. Bektâşî hiç tavrını bozmayarak: ‘A erenler! Bunca senedir çektiğim züğürtlüğün faydasını gördüğüm bir vakitte de gönül hoş olmasın mı?’ cevâbını vermiş gibi fıkralardan kalenderliği övme değil, kötüleme çıkar; çünkü fıkroda arkadaşlarının düşkünlüğüne karşı büsbütün ilgisiz bulunmak gibi bir alçaklığı işlediği görünen Bektâşî, o

zamâna kadar züğürtlükten hiçbir fayda görmediğini îtirâf edip duruyor. Soyulan adamlar ise o belâyâ tesâdüf etmezden önce sâhip oldukları servetten elbette pek çok istifâde etmişler, belki de sâyelerinde öyle birkaç kalender geçindirmişlerdir.

Feylesofun en ziyade beğenip herkesi uymaya teşvik ettiği hikmetin insana vereceği fikir nedir? İşsizlik, tembellik, değil mi? Öyle ise bundan zararlı bir şey olamaz. Dünya çalışma ile yürür. İşsizlik, insanlığı yıkıcıdır. Diyelim ki, bu hikmetin doğruluğu kabul edilse bile servet, eş, evlât sâhibi olup da tasalı yaşamak bunlardan tecrid edilmiş olarak gamsız yaşamaktan daha üstündür. Hiç bir şey kaydında olmayan adamdan türünün oğulları için ne hayır umulur? En büyük adam, türünün oğullarına en faydalı olan adamdır. Bu büyüklük ise gamsızlıkla değil, çalışmakla elde edilebilir. İnsan çalışmalı, mümkün olduğu kadar her şeye sahip olmalı, insanların saâdetine hizmet etmelidir. Gamsız yaşamak imkânsız hayâliyle eli boş kalarak onların başına belâ kesilmemelidir. (...)

Lâübâllik belâsıyla mutluluk vesîlelerinden mahrûm olarak ömür geçirip de âlemde kendisinde bir yoksulluk örneği göstermeyi şaire yakışır ahlâkın gereklerinden sayacak kadar gayretsiz olanlar şairlerden değil, acınacak bayağılardan sayılırlar. Benliğinin aşağılığına memnunluk gözüyle bakan adamda şairce yücelik tasavvur etmek dilencide iyilikte bulunana yakışır duygular aramaya benzer.”¹²

مجالسة الاحداث مفسدة الدين vecizesi bazı mütercimler tarafından "ahdâs" kelimesinin "gençler" manası göz önünde bulundurularak çevrilmiştir. Meselâ Mustafa bin Şücâ bu sözü şöyle çevirip açıklamıştır: “Ya'nî oğlanlar ile oturup musâhabet eylemek dîni fesâd eylemekdür. Zîrâ oğlanda hevâ gâlibdür, lu'b ü lehve ziyâde meşgûldür. Anlar ile musâhabet eylemek anlar gibi gaflet hâsıl idüp ehl-i hevâ olur. Ehl-i hevânuñ dîni aslahda

¹² Muallim Nâcî, *Mütercim*, s.69-76. (Sadeleştirdim. ÂC).

degüldür, belki gün günden fesâdda olur.”(Mustafa bin Şücâ, vr. 69a).

Söz konusu vecizeyi Nâcî Efendi de aynı manada çevirmiştir: "Sâde-rûyân ile musâhabet dîni ifsâd eyler."(s. 29). Tercüme edilen vecizede "ahdâs"ın bu manasının kast edildiği düşünülürse, o takdirde henüz sakalı bıyığı çıkmamış, nefsanî istekleri baskın delikanlılarla arkadaşlık etmenin dinî bakımdan mahzurlu olabileceğine işaret edildiği elbette söylenebilir. Fakat anılan kelimenin "yeni hadiseler, fena şeyler, dertler..." manaları da göz önünde bulundurulursa, o zaman bu vecizede "bid'at"lerin dini bozacağı inancının ifade edildiği de düşünülebilir, ki bu karşılık bizce daha isabetlidir. Dinde sonradan çıkarılan icatlar hadiste aynı kökten türemiş "muhtes" kelimesiyle ifade edilmektedir: "...Sonradan çıkarılan şeylere karşı da dikkatli ve uyanık olun. Zira (sünnette bulunana zıt olarak) her yeni çıkarılan şey bid'attir, her bid'at de dalâlettir, sapıklıktır."¹³ Nitekim Latîfî, zikredilen sözü böyle anlamış ve şöyle çevirmiştir:

"Hem-nişîn olmak ehl-i bid'at ile
Kalbe gaflet virür dalâlet ile
Kişinüñ dînini fesâda virür
Vera'ı harmanını bâda virür."(Latîfî, vr.61a).

[Dinde Hz.Peygamber'den sonra onun sünnetine aykırı olarak yeni şeyler çıkararak oturup kalkmak, kalbe sapıklık ve gaflet verir. Kişinin dinini bozar, haramdan kaçınma harmanını yele verir].

Bu kelimenin her iki manasını da göz önünde bulundurduğu anlaşılın Dânişî ise vecizeyi şöyle çevirmiştir:

"Merdüm-i dîn u bî-diyânet ile
Nahs ü naks u bî-emânet ile
Sohbet iden virir fesâd hemî
Dîn ü îmânını şakâvet ile."

[Dindar olmayan, alçak adamlar, güvenilir olmayan, uğursuz ve kusurlu kimselerle arkadaşlık eden dinini, imanını bedbahtlıkla fesada verir].

¹³ Tirmizî, İlim 16, (2678).

Emsâl-i Alî'yi "hemen aynen denilecek bir sûretde tercüme" ettiğini söyleyen Muallim Nâcî'nin tercüme metotları hakkında başka bir eserinde verdiği bilgiyi naklederek çeviri tarzının bunlardan hangisine dahil edilebileceğini görelim: Nâcî'ye göre tercüme aynen, meâlen (kelimesi kelimesine olmayarak, mana bakımından), tevsîan (genişleterek) olmak üzere üç türe ayrılır. Diller anlatış tarzı yönünden bir diğerine az çok aykırı olduğundan aynen tercümenin her yerde yürüyememesi mecburîdir. Bir dilde bazı ifadeler bulunur ki, diğer dile aynen tercüme edilecek olsa hiç bir şey anlaşmaz. Anlaşılsa da zevki çıkmaz. Bundan dolayı tercümelerimizin çoğunun meâlen olması gerekir. İkinci yolda olan tercüme arasında ifade olunacak asıl maksadı bozacak değil, açıp süsleyecek bazı tabirler ilâve edilecek olursa, tercüme tarzı üçüncü türe döndürülmüş olur. Bir eserin ne yolda tercümesi münasip olacağını mütercimnin edebî zevkî belirler. Üçüncü tarz üzere yapılacak tercüme ötekilerden daha ziyade itinaya lâyıktır. Çünkü izah ve süsleme için ilâve olunacak kelimelerin asıl eserin manasıyla ifade akışı üslûbuna hâlel getirmeyecek şekilde seçilmesi o kadar kolay bir şey değildir.¹⁴

"Hemen aynen denilecek bir sûretde" tercüme ettiğini söylüyorsa da, bize göre Muallim Nâcî, *Emsâl-i Alî*'yi bazan aynen denebilecek şekilde kelimesi kelimesine, bazan mana bakımından, bazan da genişleterek çevirmiştir. Bu fikrimizi birkaç örnek üzerinde gösterelim: Şu vecizelerle Türkçe'leri mukayese edilirse, çeviriler aynen tercüme örnek sayılabilir:

بركة العمر حسن العمل

Ömrün bereketi a'mâl-i hasene ile dir. (s.5).

برك لا تبطله با لمنة

Ettiğin ihsânı minnetle ibtâl eyleme. (s.5).

تفاعل بالخير تنله

Hayr ile tefe'ül et, nâil-i hayr olursun"(s.6).

¹⁴ Mes'ûd-ı Harâbâtî (Muallim Nâcî) ve Şeyh Vasfî, *Şöyle Böyle*, İstanbul 1302/1885, s. 98-99. Prof. Dr. Celal Tarakçı, a.g.e., s. 89-90).

Mütercimim ifade ettiği gibi, bir sözü bir dilden başka bir dile aynen çevirmek bazan maksadın anlaşılmasına sebep olabileceğinden tercümede izah edici sözler eklemek kaçınılmaz hâle gelebilir. Meselâ sonunda ele geçir” şeklinde aynen tercüme edildiği takdirde, bu karşılıktan söz söyleyenin maksadına aykırı bir mana çıkarılabilir. Vecizenin nisbet edildiği Hz.Ali'nin şahsiyetini göz önünde bulunduran mütercim Nâcî, bu mahzuru önlemek için, haklı olarak tercümesini “iyilikleri” anlamında açıklayıcı bir kelime (mehâsini) ilâve ederek yapma gereğini duymuştur: “Gençliğinde fevt etmiş olduğun mehâsini ihtiyarlığında olsun tahsile çalış.” (s.6).

“Kötülük edene iyilik et, (kötülüğünü) engelle” şeklinde çevrilebilecek *احسن الى المسيء تسده* sözünü Nâcî şöyle tercüme etmiştir: “Erbâb-ı isâ’eti islâh fikrinde isen, onlara iyilik etmekten geri durma.”(s.3). Bu cümlelerin aynen değil, manaca ve genişletilerek yapılan tercüme türüne dahil edilebileceğini söylemek mümkündür. Yine “Şu zamane dostları ayıpların casuslarıdır” şeklinde çevrilebilecek *اخوان هذا الزمان جواسيس العيوب* sözünün Türkçesi olarak yazılmış “Şu zamanda ihvân zannolunan adamlar herkesin aybını tecessüsle meşgûl birtakım vefâsızlardır”(s.3) cümlesi, bizce aynen değil, genişletilerek yapılmış tercüme türüne dahil edilebilir. Örnekleri çoğaltmak mümkün, son olarak bir vecize tercümesi üzerinde daha duralım:

بطن المرء عدوه sözünün Türkçe karşılığı, aynen tercüme edilmesi hâlinde, “Kişinin karnı düşmanıdır” cümlesidir. Belki de bunun muğlak (kapalı) olacağını düşünen Nâcî, açıklamalı denebilecek şekilde şöyle çevirmiştir: “Ekl ve şürbde hakîmâne davranmayanın karnı düşmanıdır.”(s.5). Her ne kadar bu gibi izahlı ve genişletilmiş tercüme hatalı anlayışı önliyorsa da, bize göre vecizelerin asıllarındaki “îcâz”ı tam aksettiremiyor. Çünkü son örnekte olduğu gibi, az kelimeyle anlatılan mana, aslının iki katı sözle Türkçe’ye nakledilmiş oluyor.

Mütercimim Hz.Ali’ye nisbet edilen vecizeleri çevirirken mümkün olduğu kadar bunların asıllarındaki incelikleri, secili söyleyişi

tercümesine aksettirmeye çalıştığı da farkediliyor. Hattâ yer yer -herhâlde bir kısım Osmanlı âlim ve edipleri arasında henüz tamamiyle itibarını kaybetmemiş “münşiyâne” üslûbun tesiriyle- Arapça asılları secili olmayan sözleri de Türkçe’ye secili çevirdiği görülmekte.. Meselâ:

ادب المرء خير من ذهبه

Adamın sâhib-i edeb bulunması, mâlik-i zeheb olmasından a'lâdır.

(s.4).

ذكر الشباب حسرة Gençliği tezekkür, mûcib-i tahassürdür.

ذكر الاولياء ينزل الرحمة Yâd-ı erbâb-ı velâyet, sebeb-i nüzûl-i rahmetdir. (s.13).

رؤية الحبيب جلاء العين Müşâhede-i dîdâr-ı dildâr, rûşenî-fezâ-yı ebsâr olur.(s.15).

سادة الامة الفقهاء Eşrâf-ı ümmet erbâb-ı fakâhetdir.(s.16).

Muallim Nâcî'nin *Emsâl-i Ali* tercümesi hakkında son olarak şunları ifade etmek isteriz: Yukarıda delilleriyle izah ettiğimiz gibi, Nâcî tercümesini çeşitli konulara dair kitapçıları derleyen bir mecmuada basılmış “*Emsâl-i Seyyidinâ Ali*” metnine bağlı kalarak yaptığından, o nüshada tesbit ettiğimiz yirmi civarındaki hata ve eksikliği de çevirisine aktarmış bulunuyor. Şâyet mütercim, *Nesrü'l-leâlî*'nin başka nüshalarını ve Türkçe tercümelerini görseydi, bahis konusu ettiğimiz yanlışlardan, noksanlardan korunmuş olarak daha pürüzsüz bir çeviri yapabilecekti. Bu yanlışların mütercimin henüz hayatta olduğu 1307/1889-90 yılında yapılan ikinci baskısında da düzeltilmediğini görüyoruz. Nâcî'nin *Emsâl-i Ali Tercümesi*'nin eksikliklerinden biri de bu eserin kaynağı olan *Nesrü'l-leâlî* ve derleyicisi hakkında bilgi verilmemesidir. *Nehcü'l-belâga*¹⁵ ve *Dîvân-ı Ali* gibi Hz.Ali'nin mensur ve manzum bazı sözlerini içine alan eserlerden haberdar olduğu, telif ve tercümelerinden anlaşılan Nâcî'nin adı geçen kaynaklar hakkında bu çevirisi dolayısıyla kısaca bilgi vermesi yerinde olurdu...

¹⁵ “Ma'rûf olduğu üzere '*Nehcü'l-belâga*' meşhur Seyyid Murtaza'nın kelimât-ı celîle-i Hayderiyye'yi hâvî bir kitabıdır.” *Mecmua-i Muallim*, 20 Nisan 1303. Sayı: 30, s.118.(Ayrıca bk. *Esâmî*, s.184).

Muallim Nâcî gibi Türk, Arap ve Fars dillerini edebiyatıyla bilen değerli bir edip, *Emsâl-i Alî*'yi birer cümleyle tercüme etmek yerine, yukarıda *Mütercim*'den naklettiğimiz kıt'anın tahlilinde olduğu gibi, her okuyucunun fark edemeyeceği edebî incelikler, fikirler, telmihler, söz sanatları... üzerinde durarak izah etseydi, Nesîb Yusuf Dede ve Akşehirlizâde Ali Haydar Bey'in eserlerinden sonra kültürümüze daha güzel, daha faydalı bir kitap hediye etmiş olacaktı. Çok çalışkan ve verimli bir şair-yazar olduğu ardında miras bıraktığı elli küsur eserden anlaşılan Nâcî'nin, Hz. Ali'nin meselleri hakkındaki "Her biri böyle bir kitap olacak kadar sözle ancak tefsîr ve îzâh edilebileceği meydanda..." (s.35) ibaresi, şerhe fırsat bulamadığını düşündürüyor. Fakat *Mecmûa-i Muallim*'in ilk sayısında Hz.Ali'ye ait sözlerden birini çevirdikten sonra yazdığı "Mülâhaza" ve *Emsâl-i Alî*'yi tercüme ettiği yıl içinde bastıracağı *Sânihatü'l-Arab*'ta (ki bazı Arap atasözleri ve bunların izahlarından meydana gelen bir eserdir bu) Hz.Ali vecizesi olarak da rivayet edilen birkaç mesel için yazdığı açıklama, onun yapabileceği şerh konusunda bir fikir verebilir:

إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو شكراً للقدره عليه

"Düşmanına galebe edince, bu galebenin şükürünü afv ile îfâ et."

Hazreti İmâm Sıffîn cenginde bu cümleyi fiilen isbât etmiştir. Muhâlifin evvelce sevâhil-i Fırat'ı zabt etmiş olduklarından Hayderîler susuz kalmışlar idi. Hazreti İmâm askerinin Fırat'dan su almasına mümânaat olunmamasını muhâlifine teklîf etdi. Kabûl etmediler. Sonradan onların elinde olan mevâkîi harben istirdâd buyurdu. Bu defa susuzluk muhâlifini tazyîka başladı. Hazreti İmâmın lutfuna mürâcaat etdiler. Dirîg buyurmadı. İstedikleri kadar su aldılar. Mukâbele bi'l-misl edebilirdi. Bu da 'adl' olurdu. Fakat 'ihsân'ı tercih eyledi."¹⁶

[Düşmanına galip gelince, bu galibiyetin şükürünü aff etmekle yerine getir.]

Hazreti Ali Sıffîn Savaşı'nda bu cümleyi fiilen isbât etmiştir. Muhâlifler evvelce Fırat kıyılarını tutmuş olduklarından Hz.Ali'ye bağlı olanlar susuz kalmışlardı. Hazreti Ali askerinin Fırat'tan su almasına engel olunmamasını

¹⁶ Muallim Nâcî, "Hikemiyyât", *Mecmua-i Muallim*, 30 Eylül 1303, Sayı:1, s.4.

karşısındakilere teklif etti. Kabûl etmediler. Sonradan onların elinde olan yerleri savaşıarak geri aldı. Bu defa susuzluk muhâlifleri sıkıştırmaya başladı. Hazreti İmâmın iyiliğine mürâcaat ettiler. Mani olmadı. İstedikleri kadar su aldılar. Benzeriyle karşılık verebilirdi, bu da ‘adalet’ olurdu. Fakat ‘ihsân’ı, iyiliği, bağışlamayı tercih etti].

النصح بين الملاء تفریع (85)

‘Bir adama halk arasında öğüt vermek onu tekdîr etmek demektir’ meâlindedir ki muhtâc-ı irşâd olan şahsa husûsî bir sûrette nasîhat verilmesi lüzûmunu gösterir.

Bu tasavvur erbâb-ı akıl ve nâmûsa göredir. Yoksa bî-edebân-ı mâder-zâd hiç bir vech ile kâbil-i irşâd değildirler. Onların hakkında ‘Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir’ hükmünün icrâsı lâzım gelir.”

[“Bir adama halk arasında öğüt vermek, onu azarlamak demektir” manasındadır ki irşâda (doğru yol gösterilmeye) muhtaç olan kişiye husûsî bir şekilde nasihat verilmesi gereğini gösterir. Bu fikir, akıl ve namus sahiplerine göredir. Yoksa anadan doğma edepsizler hiç bir tarzda irşad kabul edici değildirler. Onların hakkında (Ziyâ Paşa’nın) ‘Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir’ hükmünün yerine getirilmesi gerektir].

انا دون هذا و فوق ما في نفسك (88)

Birinci defa olarak lisân-ı ulvî-beyân-ı Alî’den sudûr eden bu mesel ‘Ben senin izhâr ettiğin kavlin mâ-dûnundayım, fakat ızmâr ettiğin fikrin mâ-fevkındeyim’ mefhûmunda olarak erbâb-ı irfân tarafından müdâhenekârân-ı zamâna hitâben îrâd edilir.

İmâm-ı müşârûn ileyh kendisinin vicâhen fevkalâde sûrette sitâyîşinde bulunan bir münâfiğa bu sözle mukâbele buyurmuş idi.”

[Birinci defa olarak Hz.Ali’nin yüce beyanlı dilinden çıkan bu mesel, ‘Ben senin açıkladığın sözün altındayım, fakat gizlediğin düşüncenin üstündeyim’ manasında olarak irfan sahipleri tarafından zamanın dalkavuklarına hitaben söylenir. Adı geçen İmam (Hz.Ali), kendisinin yüzüne karşı olağanüstü şekilde övgüsünde bulunan bir münâfiğa bu sözle cevap vermişlerdi].

بشر مال الشحيح بحادث او وارث (147)

بشر vezin ve mânâca بحيل'e benzer. Me'hazı şın'ın üç dürlü harekesiyle شح'dur. حادث musîbet mânâsınadır. بشر tâbîri بعذاب اليم tâtîri بعذاب اليم âyetinde vâki' olduğu üzere tehekküme mahmûldür.

'Bahîlin malını hâdis veyâ vâris ile tebşîr et!' demek olarak ibtidâ lisân-ı İbnü'l-Mu'tez'den¹⁷ sâdir olan bu mesel, şahs-ı hasîsin mahalline sarf etmekden ictinâb üzere bulunduğu nükûd u emvâl-i mecmûanın âkıbet bir musîbete uğrayıp veyâ sâhibinin vefâtıyla erbâb-ı verâset eline düşüp perîşân olacağını mübeyyindir ki buhliden tahzîr mevkiinde sarf edilir. Ziyâ Paşa merhûm Tercî-i Bend-i meşhûrundaki:

'Toplar kimisi vâris ü hâdis için nukûd

Eyler kimisi servet için ömrünü hebâ' beytinde buna telmîh etmiştir. İbâre-i mesele muhâlif olarak vâris'i hâdis'e takdîm edişi meseli بشر مال الشحيح بوارث او حادث sebkinde görmesinden ileri gelmiş olabilir."¹⁸

[شحيح (şahîh) vezin ve mânâca بحيل (bahîl)e benzer. Çıkarıldığı yer, şın'ın üç türlü harekesiyle شح'dur. حادث (Hâdis) musîbet, felâket mânâsınadır. بشر (Beşşir) tâbîri بعذاب اليم (...onları acıklı bir azapla müjdele!'3/21) âyetinde olduğu üzere acı ve ağır bir alayı için alan dokunaklı söze haml edilmiştir.

'Cimrinin malını felâket veyâ vârisle müjdele!' demek olarak ilkin İbnü'l-Mu'tez (247-296/861-908)'in dilinden çıkan bu atasözü, pinti kişinin yerine harcamaktan kaçındığı biriktirilmiş para ve malların sonunda bir musîbete uğrayıp veyâ sâhibinin ölümüyle vârislerin eline düşüp perîşân olacağını açıklar ki, cimrilikten sakındırma mevkiinde kullanılır. Ziyâ Paşa merhum, meşhur Tercî-i Bend'indeki:

¹⁷ Reşîd-i Vatvat (ö.578/1182)'ın *Matlûb Külli Tâlib min Kelâm Emîr el-Mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib* (Nuruosmaniye Ktp. nr.4945, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 1373) adlı eserinin başlangıcında verdiği bilgiye göre, bu özdeyiş de Câhiz (ö.255/869)'ın Hz.Ali vecizelerinden seçtiği *Mie Kelime* içinde yer almaktadır.

¹⁸ Muallim Nâcî, *Sânihatü'l-Arab*, İstanbul 1303/1885-86, s.136, 140, 219-220.

‘Toplar kimisi vâris ü hâdis için nukûd

Eyler kimisi servet için ömrünü hebâ’ (Kimisi varis ve felâket için paralar toplar, kimisi servet için ömrünü boşuna harcar) beytinde buna işaret etmiştir. Atasözünün cümlesine ayrı olarak “vâris”i “hâdis”in önüne alması onu *بشر مال الشحيح بوارث او حادث* tarzında görmesinden ileri gelmiş olabilir].

Nâcî’nin *Emsâl-i Ali*’si, Hz. Ali’nin *Nesrû’l-leâlî* adıyla derlenmiş 275-285 civarındaki vecizesinin mensur bir tercümesi oluşu bakımından Osman Salâhaddîn el-Mevlevî’nin çevirisini andırıyor. Acaba Muallim Nâcî gibi bir şair, bu meselleri nesren değil, nazmen tercüme etseydi daha isabetli davranmış olmaz mıydı? Tahminimize göre bu sorunun cevabı da zamanla alâkalı olacaktır. Herhâlde nazmen tercüme, nesren tercümeğe göre daha zor olduğundan ve uzun sürecek bir çalışma gerektirdiğinden, mütercim böyle bir ifade tarzını seçmiştir. Şiirleri arasında parıldayan nice güzel, bilgece mısralar, şairin bu işi başarıyla yapabileceğinin delilidir: Meselâ Nâcî’nin atasözü gibi tanınmış: “Mârifet iltifâta tâbi’ dir/ Müşterîsiz metâ’ zâyî’ dir” beyti¹⁹,

İhlâs Sûresi’nin tefsiri olan *Hulâsatü’l-İhlâs* adlı eserinin kapağında ve mezar taşında yazılı:

“Hak-perestim arz-ı ihlâs etdiğim dergâh bir
Bir nefes tevhîdden ayrılmadım Allâh bir”²⁰ beyti,

“Hâne-i rindi yıkar âb-ı tarab” (Sevinçten gelen coşkunluğun suyu, rindin evini yıkar).

“Âteş âteş-pereste rahm etmez.” (Ateş, ateşe tapana acımaz).

“Esrâr-ı kâinâtı esrârkeş ne bilsin?” (Kâinatın sırlarını esrarkeş ne bilsin?)

“Hak tevâzu’ edenin kadrini terfî’ eyler.”²¹ (Allah, alçak gönüllü olanın değerini yükseltir) mısraları...

Nesren şerh veya nazmen tercüme temennilerimizin gerçekleşme imkânı ne kadardı bilinmez, ama muhakkak olan şudur ki, Nâcî, *Nesrû’l-leâlî*’yi kendisinden önce dilimize çevirmiş ondan fazla şair-yazar selefinin izinden giderek yeni bir eser daha meydana getirmiştir. Onun

¹⁹ Muallim Nâcî, *Mûsâ bin Ebi’l-Gâzân yâhud Hamiyyet*, İstanbul 1299/1881-82, s.7.

²⁰ Muallim Nâcî, *Hulâsatü’l-İhlâs*, İstanbul 1304/1886-87.

²¹ *Yâdigâr-ı Nâcî*, s. 61, 72, 74.

Emsâl-i Ali Tercümesi'nin Arap harfleriyle üç kere basılması²², bu konuda daha evvel yapılmış çevirilerden fazla ilgi gördüğünün işareti sayılabilir. “*Türk Edebiyatı’nda Hz. Ali Vecizeleri ile Tercüme ve Şerhler*” konusunda bir doçentlik çalışması yapmış olduğumuzdan, mezkûr incelememizin bir parçasını teşkil eden Muallim Nâcî'nin *Emsâl-i Ali Tercümesi* metnini ayrıca yayımlamayı gerekli ve faydalı gördük.²³

1. Atıflarda kolaylık olması için mütercim tarafından sıra numarası kaydedilmemiş her vecizeye bir sayı verilmiştir.

2. Vecizelerin Arapça asıllarında Nâcî'nin *Emsâl-i Ali Tercümesi*'ndeki varyant esas alınmış, *Nesrî'l-leâlî*'nin önceki Türkçe çevirilerinde farklar varsa, bunlar parantez içinde gösterilmiştir.

3. Vecizelerin Türkçe tercümelerinin bulunduğu eserlerin kısaltmaları mukayeselere imkân vermek niyetiyle kaydedilmiştir.

4. Günümüz okuyucusu tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için, vecizelerin tercümeleleri köşeli parantez [] içinde zamanımızın Türkiye Türkçe'sine aktarılmıştır.

²² Muallim Naci, *Emsâl-i Ali*, İstanbul 1303/1886-87. 3+39 s. 1.bs., 2.bs. İstanbul 1307/1890-91, 38 s. 3.bs. 1328/1910-12, 32 s.

²³ Nâcî'nin *Emsâl-i Ali Tercümesi*'nin üçte ikisi daha önce sadeleştirilerek yeni harflere çevrilip basılmıştır. (*Hazreti Ali'nin Büyük Sözleri*, derleyen: Muharrem Zeki Korgunal, İstanbul 1943, s.3-14). Eserini hangi kaynaklardan faydalanarak hazırladığı konusunda bilgi vermeyen derleyici, tercümesinden nakillerde bulunduğu Muallim Nâcî'nin adını da anmamış ve *Emsâl-i Ali*'den seçmelerini anılan kitabın sonundan başına doğru yapmıştır. *Emsâl-i Ali* bu eserde olduğu gibi, kısmen ve içindeki vecizelerin sırası değiştirilerek değil, tamamen, mütercimin tertibine uygun şekilde ve sadeleştirmeden de yeni harflere aktararak yayımlanmıştır. (Prof. Dr. Abdurrahman Güzel-Mustafa Tatçı, “Hazret-i Ali ile İlgili Bir Manzum Hikâye: Destân-ı Ejderhâ ve Hazret-i Ali'ye Atfedilen Bir Eser: Emsâl-i Hazret-i Ali”, *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1990, c.6, Sayı:1, s.79-89) Ancak bu neşirde de vecizelerin sadece Türkçe tercümelerine yer verilmiş, mütercimi Nâcî'nin adı anılmamıştır. Eserin aslı, derleyeni, mütercimi, çevirenin esas aldığı nüsha, tuttuğu tercüme metodu gibi konularda bilgi verilmemiş, inceleme ve mukayeseler yapılmamış olduğundan, okuyucunun hatırına gelebilecek: “Hz.Ali'ye atfedilen bu eser bizzat halifenin kendisi tarafından mı, yoksa başkası tarafından mı yazılmıştır? Türk Edebiyatı'nda bu konuda başka tercümele yapılmış mıdır? Yapılmışsa, neşredilen tercümenin onlardan farkı veya öncekilere benzer tarafları var mıdır? Mütercim tercümede hangi çeviri yolunu tutmuş ve ne derece muvaffak olmuştur?” gibi sorulara cevap alması mümkün olmamıştır.

Emsâl-i Alî (Radîy-Allāhu 'Anhu), Mütercimi: Muallim Nâcî,
Birinci tab'ı,

Kostantiniyye 1303/1885-86, Matbaa-i Ebüzziyâ.

(s.3) *Emsâl-i Alî Kerrem-Allāhu Vechehu*

- 1) احسن الى المسيء تسده (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, HA, O, AH, MN).
Erbâb-ı isâ'eti islâh fikrinde isen, onlara iyilik etmekten geri durma.
[Kötülükte bulunanları islâh etmeyi düşünüyorsan, onlara iyilik etmekten geri durma].
- 2) اخفاء الشدائد من المروءة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın dûçâr olduğu mesâ'ibi halkdan gizlemeğe çalışması, revîş-i merdâne âsârındandır. [İnsanın uğradığı felâketleri halktan gizlemeye çalışması, mertçe gidişinin alâmetlerindedir].
- 3) اخوان هذا الزمان (المرء) جواسيس العيوب (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
Şu zamanda ihvan zannolunan adamlar herkesin aybını tecessüsle meşgûl birtakım vefâsızlardır. [Şu zamanda dost sanılan adamlar, herkesin aybını araştırmakla meşgûl birtakım vefâsızlardır].
- 4) اخوك من وآساک في الشدة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Hakîkî kardeşin vakt-i meşakkatde imdâdına yetişendir.
[Hakîkî kardeşin meşakkat vaktinde yardımına yetişendir].
- 5) اداء الدين من الدين (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Her borcu edâ etmek muktezayât-ı dîniyyedendir.
[Her borcu ödemek dînin gerektirdiği şeylerdendir].
- (s. 4) 6) ادب المرء خبير من ذهبه (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
Adamın sâhib-i edeb bulunması, mâlik-i zeheb olmasından a'lâdır.
[Kişinin edeb sahibi bulunması, altın sahibi olmasından daha iyidir].
- 7) ادب عيالك تنفعهم (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Taht-ı idârende bulunanlara nâfi olmak istersen, onları te'dîbe çalış.
[İdâren altında bulunanlara faydalı olmak istersen, onları terbiye etmeye çalış].
- 8) استراحة النفس في اليأس (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Ümîd ile muztarib olan kalb, hulûl-i ye's ile râhat bulur.
[Ümitle çırpınıp duran kalb, ümitsizliğin gelip çatmasıyla rahat bulur].
- 9) اظهار الغنى من الشكر (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın mâlik olduğu serveti izhâr etmesi, şükr-i nîmet kabîlindedir.
[İnsanın sahip olduğu zenginliği göstermesi, nimete şükür türündendir].

- 10) إيمان المرء يعرف بإيمانه (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH).
İnsanın meziyeti derece-i ulüvv-i îmânına göre takdîr olunur.
[İnsanın meziyeti îmânının büyüklüğü derecesine göre bilinir].
- 11) باكر تسعد (K, H, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Her sabah erken kalkarak işinle iştigâle başla, mes'ûd olursun.
[Her sabah erken kalkarak işinle uğraşmaya başla, mutlu olursun].
- 12) بر الوالدين سلف (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Peder ve mâdere itâat ve ihsan, efdal-i a'mâl-i sâliha denmeğe şâyândır.
[Baba ve anneye itâat ve iyilik etmek, sâlih amellerin en faziletlisi denmeye lâyıktır].
- (s.5)13) بركة العمر (العمر) في حسن العمل (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Ömrün bereketi a'mâl-i hasene ileidir. [Ömrün bereketi güzel amellerleedir].
- 14) بركة المال في اداء الزكاة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Malın medâr-ı bereketi kavâid-i şer'iyeye üzere zekâtının îfâsıdır.
[Malın bereket vesilesi dînî kaideler üzere zekâtının ödenmesidir].
- 15) برك لا تبطله بالمنة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
Ettiğin ihsânı minnetle ibtâl eyleme. [Ettiğin iyiliği başa kakmakla iptâl eyleme].
- 16) بشاشة الوجه عطية ثابتة (AH, MN), بشاشة الوجه عطية ثانية (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O).
Beşâset-i çehre bir ihsân-ı dâimîdir. [Güler yüz dâimî bir iyiliktir].
- 17) بشر نفسك بالظفر بعد الصبر (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Nefsin mülâzım-ı sabr ise, ona âkıbet muzaffer olacağını tebşîr et.
[Nefsin sabra sarılmışsa, ona sonunda zafer kazanacağını müjdele].
- 18) بطن المرء عدوه (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Ekl ve şürbde hakîmâne davranmayanın karnı düşmanıdır.
[Yeme ve içmede hekim gibi, bilgece davranmayanın karnı düşmanıdır].
- 19) بع الدنيا بالآخرة تريح (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Dünyâyı âhîret mukâbilinde sat, kazanırsın.
[Dünyâyı âhîret karşılığında sat, kazanırsın].
- 20) بكاء المرء من خشية الله قره عين (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın Allah korkusuyla ağlaması, gözlerinin nûrunu tezyîd ider.
[İnsanın Allah korkusuyla ağlaması, gözlerinin nûrunu arttırır].
- 21) بكرة السبت والخمسين بركة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

Cuma ertesi ve perşembe sabahları bereket zamanlarıdır.

- (s.6) 22) بلاء الانسان من اللسان (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
İnsan ekseriyâ dili ucundan giriftâr-ı belâyâ olur.
[İnsan en çok dili yüzünden belâlara uğrar].
- 23) تأخير الاساءة من الاقبال (الاحسان) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İsâ'etin fiile ihrâcını te'hîr, müsâadât-ı tâli'den addolunur.
[Kötülüğün fiile çıkarılmasını ertelemek, şansın saadetlerinden sayılır].
- 24) تأكيد المودة في الحرمة (بالحرمة) (K, H, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Muhabbet, ahbâba hürmet etmekle te'yîd olunur.
[Sevgi, dostlara hürmet etmekle kuvvetlendirilir].
- 25) تدارك في آخر العمر ما فاتك في اوله (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Gençliğinde fevt etmiş olduğun mehâsini ihtiyarlığında olsun tahsîle çalış.
[Gençliğinde kaçırmış olduğun iyilikleri ihtiyarlığında olsun elde etmeye çalış].
- 26) تراحم الايدي على الطعام بركة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
Sofra başında erbâb-ı eklin kesreti, taâmın medâr-ı bereketidir.
[Sofra başında yiyenlerin çokluğu, yemeğin bereketine vesiledir].
- 27) تطرف (تطرف) بترك الذنوب (K, H, AŞ, MŞ, M, D, N, O, AH, MN).
Urefâ nazarında zarîf görünmek istersen, günah işleme.
[Âriflerin gözünde zarîf görünmek istersen, günah işleme].
- 28) تغافل عن المكروه توقر (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Umûr-ı mekrûhadan tegâfûl et, mazhar-ı ihtirâm olursun.
[Çirkin görülen işlerden habersiz gibi davran, hürmete mazhar olursun].
- 29) تفأل بالخير تنله (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, N, O, AH, MN).
Hayr ile tefe'ül et, nâil-i hayr olursun. [İyi şeyleri uğurlu say, hayra nail olursun].
- (s.7)30) تكاسل المرء في الصلاة من ضعف الايمان (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Edâ-yı farîza-i salât husûsunda tekâsül, za'f-ı î mân emârâtındandır.
[Namaz vazifesini yerine getirme konusunda tembellik etmek, iman zayıflığının belirtilerindendir].
- 31) تواضع المرء يكرمه (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Tevâzu, sâhibini mazhar-ı ta'zîm eder. [Alçak gönüllülük, sâhibini saygıya mazhar eder].
- 32) توكل على الله يكفيك (تكفي) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Allâh'a tevekkül et, mazhar-ı avn ü inâyet edilsin.
[Allah'a tevekkül et, yardıma mazhar edilsin].
- 33) ثبات الملك بالعدل (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, N, O, AH, MN).

Saltanatın sebâtı icrâ-yı adâlete mütevakkıfıdır.
[Saltanatın sebâtı adâleti yerine getirmeye bağlıdır].

- 34) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH (بالغناء) (MN)
ثبات النفس بالغذاء و ثبات الروح بالفناء
Cesedin sebâtı gıdâ ile müyesser olur. Rûh ise, sebâtı cesedin fenâsiyle bulur.
[Bedenin sebâtı gıda ile müyesser olur. Ruh ise, sebâtı bedenin yok olmasıyla bulur].
- 35) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
ثلاث مهلكات بخل و هوى و عجب
Şu üç şey, ashâbının mücib-i helâki olur: Hasislik, hevâperestlik, hodbînlik.
[Şu üç şey, sahiplerinin helâkine sebep olur: Cimrilik, nefsinin arzusuna düşkünlük ve kendini beğenmişlik].
- 36) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
ثالث الايمان حياء و ثلثة عقل (صبر) و ثلثة جود
Îmân üç cüz'-i mütesâvîden mürekkeb îtibâr olunduğu hâlde bunlardan biri hayâ, biri zekâ, diğeri sehâdır. [Îman üç eşit parçadan birleşmiş sayıldığı takdirde, bunlardan biri hayâ, biri akıl, diğeri cömertliktir].
- (s.8) 37) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
ثلثة الحرص لا يسدها الا التراب
Hırs bir rahnedir ki onu topraktan başka bir şey sedd edemez.
[Hırs (öyle) bir deliktir ki, onu topraktan başka bir şey kapatamaz].
- 38) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
ثلثة الدين موت العلماء
Ulemânın vefâtı dîne rahne açar. [Âlimlerin vefâtı dîne gedik açar].
- 39) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
ثناء الرجل على معطيته مستزیده
İhsan-dîdenin muhsine arz-ı şükretmesi, câlib-i ihsân-ı dîger olur.
[İyilik görenin iyilik edene teşekkür etmesi, diğeri bir bağıışı çeker].
- 40) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
تؤن احسانك بالاعتذار
Ettiğin ihsâm bir de îtizâr ilhâkıyla taz'îf eyle.
[Ettiğin iyiliği, ona bir de özür katarak iki kat et].
- 41) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
ثواب الآخرة خير من نعيم الدنيا
Mükâfât-ı uhreviyye, saâdât-ı dünyeviyyeye müreccahdır.
[Ahiret mükâfâtı, dünya saâdetlerinden daha iyidir].
- 42) (K, H, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
ثوب السلامة لا يبلى
Selâmet bir câmedir ki eskimek bilmez. [Selâmet, bir elbisedir ki eskimek bilmez].
- 43) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
جالس الفقراء تزد شكرا
Fakirlerle ihtilât et, şükürün müzdâd olur.
[Fakirlerle karışıp görüş, şükürün artmış olur].
- 44) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
جد بما تجد

- Mevcûd ne ise ondan ihsân et. [Hazır bulunan ne ise ondan ikrâm et].
- (s.9) 45) جل من لا يموت (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Musîbet-i mevtten vâreste mevcûd, ancak yegâne mabuddur.
[Ölüm musîbetinden kurtulmuş varlık, ancak biricik mâbûd, (kendisine ibadet edilen Allah'tır)].
- 46) جليس الخير غنيمة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, MN).
Muvâfık hem-nişîni ganîmet bilmelidir.
[Beraber oturulan uygun arkadaşı ganîmet bilmelidir].
- 47) جليس السوء شيطان (K, H, AŞ, M, L, V, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Kötü hemnişîn görünür şeytândır. [Kötü arkadaş, görünür şeytandır].
- 48) جمال المرء فى الحلم (K, H, AŞ, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
İnsanda güzellik hilm-i hakîmâne ile kâimdir.
[İnsanda güzellik hikmetlice bir yumuşaklıkla ayakta durur].
- 49) جودة الكلام فى الاختصار (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Sözün iyisi muhtasar olanıdır. [Sözün iyisi kısa olanıdır].
- 50) جولة الباطل ساعة جولة الحق الى الساعة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Bâtılın cevelânı ancak bir an sürer; hak kıyâmete kadar cevelân eder.
[Bâtılın (sahte ve yalanın, gerçek olmayanın) dolaşması ancak bir ân sürer;
hakikat, kıyamete kadar dolaşır].
- 51) جهد المقل كثير (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İktidârı az olanın ettiği sa'y çok görünür.
[Gücü az olanın yaptığı çalışma çok görünür].
- 52) حدة المرء تهلكة (تهلكه، يهلكه) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Hiddet câlib-i âfetdir. [Öfke felâketi çekip getiricidir].
- 53) حرفة المرء كنزه (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
San'atı insanın hazînesidir.
- (s.10) 54) حرقه الاولاد محرقة الاكباد (K, H, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Evlâd acısı ciğer-sûzdur. [Evlât acısı ciğer yakıcıdır].
- 55) حرم الوفاء على من لا اصل له (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
Vefâdârlık bed-asla harâm edilmiştir. [Vefakârlık soysuza haram edilmiştir].
- 56) حسن الخلق غنيمة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Güzel huy ganâimden ma'dûddur. [Güzel huy ganimetlerden sayılır].
- 57) حلم المرء عونه (K, H, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
Hilmi insana muîndir. [Huy yumuşaklığı insana yardımcıdır].

- 58) حلى (حلية) الرجال الادب (وحلى، حلية النساء - المرءة - الذهب)
(K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Zînet-i merdân edebdir. [Erkeklerin süsü edeptir].
- 59) حياء المرء ستره (يستر عيبه) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Hayâ insanın siperidir. [Utanma duygusu, insanın siperidir].
- 60) خابت صفقة (صفقة) من باع الدين بالدنيا (الدنيا بالدين)
(K, H, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Dîni dünyâyâ satanın semere-i ticâreti hüsrân olur.
[Dîni dünyâyâ satanın ticâretinin sonucu zarar, ziyan olur].
- 61) خف الآله تأمن غيره (K, H, AŞ; MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Allah'dan kork, başkasından emîn olursun.
- 62) خلف [خالف] نفسك (هواك) تسترح (K, H, AŞ; MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Nefsine uyma, âsûde yaşarsın. [Nefsine uyma, rahat yaşarsın].
- (s.11) 63) خلو القلب خير من ملاء الكيس (K, H, AŞ, MŞ, M, V, D, N, O, AH, MN).
Kalbin kederden tehî olması kesenin dolu bulunmasından a'lâdir.
[Kalbin kederden boş olması, kesenin dolu bulunmasından daha hayırlıdır].
- 64) خلوص الود من حسن العهد (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Muhabbet-i hâlisâne ulüvv-i merdâneğî semeresidir.
[Samimî sevgi, mertçe büyüklüğün neticesidir].
- 65) خوف الآله يحلى (يحي) القلب (القلوب) (K, H, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Allah korkusu kalbe cilâ verir. [Allah korkusu kalbe parlaklık verir].
- 66) تحليل المرء دليل عقله (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın dostu rehber-i idrâkidir. [İnsanın dostu anlayışının kılavuzudur].
- 67) خيرا الاصحاب من يدلك على الخير (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, N, O, AH, MN).
Arkadaşlarının güzîdeleri seni hayra sevk edenleridir.
[Arkadaşlarının seçkinleri seni iyiliğe sevk edenleridir].
- 68) خيرا المال ما انفق فى سبيل الآله عز وجل (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Malın eşrefi Allah yolunda bezlolunanıdır.
[Malın en değerlisi Allah yolunda bol bol verilenidir].
- 69) خيرا النساء ودودة ولودة (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Nisvânın hayırlısı, zevce ziyâde muhabbet edüp dünyâyâ çok evlâd getirenidir.
[Kadınların hayırlısı, kocasını çok sevip dünyâyâ çok çocuk getirenidir].
- 70) داء النفس فى الحرص (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).

Nefsin derdnâk olması hırs ile ittisâfındandır.

[Nefsin dertli olması, aç gözlülükle vasıflanmış olmasındandır].

(s.12) 71) دار من جفاك يخجل (تنجيلا) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

Sana ezâ edene müdârâ et ki şermsâr olsun.

[Sana eziyet edene iyi davran ki, utansın].

72) دليل عقل المرء قوله (فعله) و دليل اصله (علمه) فعله (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, AF, O, AH, MN)

İnsanın derece-i akli sözünden, keyfiyyet-i aslı işinden anlaşılır.

[İnsanın aklının derecesi sözünden, aslının niceliği işinden anlaşılır].

73) دم على كظم الغيظ تحمد (يحمد) عواقبك (MN).

Muktezâ-yı gazabını icrâ etmemekte devam göster ki âkıbetin mahmûd olsun.

[Öfkenin gereğini yerine getirmemekte devam et ki, sonun övülmüş olsun].

74) دواء القلب الرضى بالقضاء (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).

Dâ'-i kalbe devâ, kazâyâ rızâdır. [Kalb hastalığının ilâcı, kadere râzı olmaktır].

75) دوام السرور برؤية الاخوان (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).

Meserretin devâmı rü'yet-i yârân ile kâbil olur.

[Sevincin devamı dostları görmekle mümkün olur].

76) دولة الازدال آفة الرجال (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).

Erâzilin devleti âlem-i insâniyyete musîbetdir.

[Rezillerin devleti, (mevkii, serveti), insanlık âlemi için felâkettir].

77) دولة الملوك فى العدل (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, HA, N, AH, MN).

Pâdişahların devâm-ı devleti adl ile müyesser olur.

[Hükümdarların devletinin devâmı adaletle kolay olur].

78) دين الرجل حديثه (M, L, D, O, MN).

İnsanın sözü dîni (veya deyni) demektir. [İnsanın sözü dini (veya borcu) demektir].

79) دينار الشحيح (البخيل) حجر (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).

Bahîlin altunu taş mesâbesindedir. [Cimrinin altını taş gibidir].

(s.13) 80) ذر الطاغى فى طغيانه (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).

Bırak gümrâhı gümrâhlığında! [Bırak sapığı azgınlığında!]

81) ذكر الشباب (فى شيخوخت) حسرة (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

Gençliği tezekkür, mûcib-i tahassürdür. [Gençliği hatırlamak hasrete sebeptir].

82) ذكر الاولياء (الانبياء) ينزل الرحمة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).

Yâd-ı erbâb-ı velâyet, sebep-i nüzûl-i rahmetdir.

- [Evliyâyı anmak rahmetin inmesine vesîledir].
- 83) ذكر الموت جلاء القلب (القلوب) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Tezekkür-i mevt, cilâ-bahş-ı dildir. [Ölümü hatırlamak kalbe parlaklık verir].
- 84) ذلاقة اللسان رأس المال (K, H, AŞ, M, R, D, N, AF, O, AH, MN).
İfâdede fesâhat sermâye-i muvaffakiyettir.
[Dilin doğru, düzgün ve güzel konuşması, başarının sermâyesidir].
- 85) ذل المرء في الطمع (وعزه في القناعة) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Tama' mübtelâsını zelîl eder. [Aç gözlülük, kendisine tutulanı alçaltır].
- 86) ذليل الفقر (خلق) عزيز عند الله (عند الله عزيز) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Fakr-ı meşrû ile zelîl olan nezd-i İlâhîde azîz olur.
[Meşrû fakirlikle hor olan, Allah katında azîz olur].
- 87) ذم الشيء (الشحيح) من الاشتغال به (K, H, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Bir şeyi zemm ediş onunla iştigâlden neş'et eder.
[Bir şeyi kötüleyiş onunla uğraşmaktan ileri gelir].
- 88) ذنب واحد كثير و الف طاعة قليل (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Bir günah çokdur, bin tâat azdır. [Bir günah çoktur, bin ibadet azdır].
- (s.14) 89) راع اباك يراعيك ابنك (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Babana riâyet et ki, oğlun da sana riâyetde bulunsun.
[Babana hürmet ve itaat et ki, oğlun da sana hürmette bulunsun].
- 90) راع الحق عند غليات (غليات) النساء (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH), MN
Nisvânın bâzı umûrda galebeleri hâlinde hakka riâyet et.
[Kadınların bazı işlerde baskın çıkmaları hâlinde hakka (doğruluk ve insafa) riâyet et].
- 91) رتبة العلم اعلى الرتب (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İlim, her rütbenin fevkinde bir rütbedir. [İlim her rütbenin üstünde bir rütbedir].
- 92) رزقك بطلبك فاسترح (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, AF, O, AH, MN).
Kısmetin seni arar bulur, âsûde ol. [Kısmetin seni arar bulur, rahat ol].
- 93) رسول الموت الولادة (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Dünyâdan gidiş muhbiri, dünyâyâ geliştir.
[Dünyâdan gidişin habercisi, dünyâyâ geliştir].
- 94) رعونات النفس متعبها (تعبها) (K, H, AŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Nefsin rehâveti, bâis-i meşakkatdir. [Nefsin rahatlığı zahmet çekmesine sebeptir].

- 95) رفاهية العيش من (فى) الامن (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Hüs-n-i zindegânî emn ile husûl bulur. [Güzel yaşayış emniyetle hâsîl olur].
- 96) رفيق المرء دليل عقله (K, H, AŞ, MŞ, R, D, HA, N, O, AH, MN).
İnsanın arkadaşı rehnümâ-yı aklıdır. [İnsanın arkadaşı aklının rehberidir].
- 97) (نسبة النبي عليه السلام)
رواية الحديث انتساب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم (K, H, MŞ, N, O, AH, MN). Rivâyet-i hadîs hıdmetinde bulunuş Hazreti efsahu'l-enbiyâya intisâb için bir güzel vesîledir. [Hadis rivayeti hizmetinde bulunuş, peygamberlerin en güzel konuşanına mensup olmak için bir güzel vesîledir].
- (s.15) 98) رؤية الحبيب جلاء العين (القلب) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Müşâhede-i dîdâr-ı dildâr, rûşenî-fezâ-yı ebsâr olur.
[Dostun, sevgilinin yüzünü görmek, gözlerin aydınlığını artırır].
- 99) زحمة الصالحين رحمة (K, H, M, R, D, HA, O, AH, MN).
Sulehânın verdikleri zahmet rahmet sayılır.
[Sâlih insanların verdikleri zahmet, rahmet sayılır].
- 100) زحمة العاقل كثيرة (MŞ, MN).
Âkıl çok zahmet çeker. [Akıllı kişi çok zahmet çeker].
- 101) زر المرء على قدر اكرامه لك (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Bir adamı sana ettiği ikrâm ile mütenâsib sûretde ziyâret et.
[Bir adamı sana ettiği ikrama uygun şekilde ziyâret et].
- 102) زن الرجال بموازينهم (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
İnsanları kendilerine mahsus mîzânlarla tart.
[İnsanları kendilerine mahsus terazilerle tart].
- 103) زوال العلم اهون من الموت العالم (العلماء) (K, H, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
İlmin zevâli ehl-i ilmin mevtinden ehvendir.
[İlmin yok olması, âlimlerin ölümünden daha hafiftir].
- 104) زوايا الدنيا مشحونة بالرزايا (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Dünyânın her köşesinde bir belâ vardır.
- 105) زهد العامى مضلة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Avâmın zehâdeti dalâletden ibâretdir. [Bilgisiz halkın zahitliği sapıklıktan ibârettir].
- 106) زيارة الضعفاء من التواضع (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Zuafâyı ziyâret, tevâzua delâlet eder. [Zayıfları ziyâret etmek, tevâzua delâlet eder].
- (s.16) 107) زينة الباطن خير من زينة الظاهر (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

İnsanın zâhiri zînetli olmaktan bâtını müzeyyen bulunmak daha güzeldir.

[İnsanın dış yüzünün süslü olmasından içinin zinetlenmiş bulunması daha güzeldir].

108) سادة الامة الفقهاء (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Eşrâf-1 ümmet erbâb-1 fakâhetdir. [Ümmetin en şerefli olanları fakihlerdir].

109) سرورك (سرور المرء) بالدنيا غرور (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, HA, O, AH, MN).
Hutâm-1 dünyâ ile mesrûr oluşun bir aldanişdan ibâretidir.
[Dünyânın geçici malı mülkü, az faydalarıyla sevinçli oluşun bir aldaniştan ibârettir].

110) سكوت اللسان سلامة الانسان (سكوت الانسان راحت اللسان) (K, H, AŞ, MŞ, O, MN).

Dilin durması insanın âsûde oturmasını müstelzim olur.

[Dilin durması, insanın rahat oturmasına vesiledir].

111) سلاح الضعفاء الشكاية (الى الله) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

Zuafânın silâhı şikâyetdir. [Zayıfların silâhı şikâyetidir].

112) سلامة الانسان في حفظ (سكوت، حبس) اللسان (K, H, AŞ, M, R, D, O, AH, MN).

İnsanın selâmeti dilini tutmaktadır.

113) سمو المرء في التواضع (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).

Tevâzu insanın medâr-1 teâlîsidir. [Tevâzu, insanın yücelmesine vesiledir].

114) سوء الخلق (وحشة) لا خلاص منها (عنها) (سوء الخلق وحشية الا خلاص) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).

Redâ'et-i ahlâk bir vahşettir ki içinden çıkılmaz.

[Ahlâk kötülüğü (öyle) bir vahşettir ki, içinden çıkılmaz].

115) سوء الظن من الحزم (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).

Sû'-i zan alâim-i ihtiyatdan sayılır.

[Kötü zan, tedbirli davranış alâmetlerinden sayılır].

(s.17) 116) سيرة المرء تنبىء (ينبىء) عن سريره (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, N, O, AH, MN).

İnsanın sîreti râz-1 nihânından haber verir.

[İnsanın ahlâkı, gizli sırrından haber verir].

117) شح الغنى عقوبة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).

Zengin hıssesi belâdır. [Zengin cimriliği belâdır].

118) شحيح غنى افقر من فقير سخى (سخى فقير) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

Hasis zengin sahî miskinden daha fakirdir.

- [Cimri zengin, cömert fakirden daha yoksuldu].
- 119) شر الناس من يتقيه الناس (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Halkın en hayırsızı, kendisinden herkesin ihtirâz üzere bulunduğu adamdır.
[Halkın en hayırsızı, kendisinden herkesin korkup sakındığı adamdır].
- 120) شرط اللفة ترك الكلفة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, O, AH, MN).
Şart-ı ülfet terk-i külfetdir.
[Alışmanın şartı, zahmet (veren yapmacık hâlleri, resmî muameleler)i bırakmaktır].
- 121) شفاء الجنان قراءة القرآن (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, AF, O, AH, MN).
Tilâvet-i Kur'an sadra sıfâdır. [Kur'an okumak kalbe şifâdır].
- 122) شمة من المعرفة خير من كثير من العمل (K, H, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Bir nebze mârifet bir çok amelden değerlidir.
[Az bir parça ilim, irfan bir çok amelden değerlidir].
- 123) شمر في طلب الجنة (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, O, AH, MN).
Cennet'e girmene vesîle olacak a'mâl ile mukdimâne iştigâl et.
[Cennet'e girmene vesîle olacak amellerle sebat ederek, işine düşkün olarak uğraş].
- 124) شيبك ناعيك (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Şeyhûhetin, muhbir-i rihletindir. [İhtiyarlığın, göçünün habercisidir].
- (s.18) 125) شين العلم الصلف (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Şân-ı ilmi tenzîl eden şey, sâhibinin hodfuruşluğudur.
[İlmin değerini düşüren şey, bilgi sâhibinin kendini övmesidir].
- 126) صاحب الاخير تأمن (من) الاشرار (K, H, AŞ, MŞ, M, R, HA, N, O, AH, MN).
Ashâb-ı hayr ile görüş, erbâb-ı şerden emîn olursun.
[Hayır sahipleriyle görüş, kötülük edenlerden emîn olursun].
- 127) صبرك يورث الظفر (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, O, AH, MN).
Sabrın seni muzaffer eder.
- 128) صحة البدن في الصوم (K, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Oruç, medâr-ı sıhhat-i vücuttur. [Oruç, vücudun sağlığına vesiledir].
- 129) صدق المرء نجاته (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Sadâkat sâhibini kurtarır. [Doğruluk, sâhibini kurtarır].
- 130) صلاة (في) الليل بهاء (في) النهار (K, H, AŞ, MŞ, M, R, O, AH, MN).
Gece namaz kılanın yüzü gündüz güzel görünür.
- 131) صلاح الانسان في حفظ اللسان (K, H, AŞ, MŞ, R, O, AH, MN).
İnsanın salâhı, hıfz-ı lisâna mütevakkıfdir.
[İnsanın iyilik ve rahatı, dilini korumasına bağlıdır].
- 132) صلاح البدن في السكوت (K, H, AŞ, MŞ, L, R, O, AH, MN).

- Sükût, vücûdun esbâb-ı salâhındandır.
[Sükût, vücûdun rahat ve iyileşmesinin sebeplerindendir].
- 133) صل الارحام يكثر حشمك (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Sıla-i rahim et ki gayretini güdenler çoğalsın.
[Akrabânı ziyaret et ki, gayretini güdenler çoğalsın].
- (s.19) 134) صلاح الدين (صلاح البدن، المرء) في الورع وفساده في الطمع (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN). Dînin salâhı takvâ ile, fesâdı tama' ile olur.
[Dînin düzelip iyileşmesi takvâ ile, bozulması aç gözlülükle olur].
- 135) ضاقت الدنيا على متباغضين (من المتباغضين) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Yekdigere buğz edenlere dünyâ teng olur.
[Bir başkasına kin güdüp düşmanlık edenlere dünyâ dar olur].
- 136) ضاق صدر من ضاقت يده (H, AŞ, MŞ, R, D, O, AH, MN).
Tengdest olanın gönlü dar olur. [Eli dar olanın gönlü dar olur].
- 137) ضرب الحبيب اوجع (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, N, O, AH, MN).
Dostun uruşu daha ziyâde elem verir. [Dostun vuruşu daha fazla acı verir].
- 138) ضرب اللسان اشد من طعن السنان (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Dil ta'nesi mızrak darbesinden daha müessirdir.
[Dil yermesi mızrak darbesinden daha tesirlidir].
- 139) ضل سعى من رجا غير الله (K, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, MN).
Allah'dan başkasına rabt-ı ümîd edenin sa'yi yolsuz olur.
[Allah'tan başkasına ümit bağlayanın emeği yolsuz olur].
- 140) ضل من باع الدين بالدنيا (K, H, AŞ, MŞ, R, D, O, AH, MN).
Dîni dünyâyâ satan dalâletde kalır. [Dîni dünyâyâ satan sapıklıkta kalır].
- 141) ضل من ركن الى الاشرار (H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Erbâb-ı şerre meyleden gümrâh olur.
[Kötülük edenlere meyleden yolunu şaşırmiş olur].
- 142) ضياء القلب من اكل الحلال (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, O, AH, MN).
Helâl yemek kalbi tenvîr eder. [Helâl yemek kalbi aydınlattır].
- (s.20) 143) ضيق القلب اشد من ضيق اليد (K, H, MŞ, M, L, V, R, D, O, AH, MN).
Gönül darlığı dîk-ı maâşdan daha müşkildir.
[Gönül darlığı, geçim darlığından daha zordur].
- 144) ضمن الله رزق كل احد (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, O, AH, MN).
Allah herkesin rızkına mütekeffildir. [Allah herkesin rızkına keffildir].
- 145) طاب وقت من وثق بالله (تعالى) (H, AŞ, MŞ, M, L, O, AH, MN).
Allâh'a îtimâd edenin vakti hoş geçer.

- 146) طاعة العدو هلاك (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, AH, MN).
Düşmana inkıyâd, sebab-i helâkdir. [Düşmana itâat, helâk sebebidir].
- 147) طاعة الله غنيمة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Tâ'at-ı Hakk'ı ganîmet bilmelidir. [Allah'a itaati, ibadeti ganîmet bilmelidir].
- 148) طال عمر من قصر تعبه (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, MN).
Her kimin ki çektiği meşakkat azdır, ömrü çokdur.
- 149) طال عمر (حزن) من قصر رجاؤه (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, O, AH, MN).
Mürâca'at-i müftakirânesi az olanın ömrü uzun olur.
[Fakirce ümidi az olanın ömrü uzun olur].
- 150) طر مع الاشكال (الامثال) (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, N, O, AH, MN).
Emsâlinle gez.
- 151) طلب الادب اولى من طلب الذهب (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, O, AH, MN).
Edeb iktisâbında bulunmak para kazanmağa çalışmaktan evlâdır.
[Edeb kazanmaya çalışmak, para kazanmaya çalışmaktan daha iyidir].
- (s.21) 152) طوبى لمن رزق بالعافية (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Nîmet-i âfiyetle merzûk olan ne bahtiyardır!
[Âfiyet nimetiyle rızıklanmış olan ne bahtiyardır!].
- 153) طوبى لمن لا اهل له (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, O, AH, MN).
Âilesi olmayan mesûddur. [Âilesi olmayan mutludur].
- 154) طول العمر مع الطاعة من خلع (خلق) الانبياء (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Tâate mukârîn tûl-i ömür enbiyâya yakışır hil'atlardandır.
[İbadetle beraber olan ömür uzunluğu peygamberlere yakışır değerli giyeceklerdendir].
- 155) ظل الاعوج (اعرج) اعوج (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Eğrinin gölgesi de eğridir.
- 156) ظل السلطان كظل الله (K, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Sâye-i pâdişâh sâye-i İlâh gibidir. [Pâdişahın gölgesi Allah'ın himayesi gibidir].
- 157) ظل الكريم فسيح (واسع) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Ehl-i keremin sâyesi vâsi'dir. [Kerem sahiplerinin gölgesi genişdir].
- 158) ظلامه المظلوم لا تضيع (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Mazlûmun hakkı zâyi olmaz. [Zulüm görenin hakkı zayi olmaz].
- 159) ظل عمر الظالم قصير (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Zâlimin sâye-i ömrü uzamaz. [Zâlimin ömrünün gölgesi uzamaz].
- 160) ظلم الظالم يقوده الى الهلاك (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Zâlimin zulmü kendisini helâke sevk eder.
- 161) ظلم المرء يصرعه (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).

Etdiği zulüm adamı yere vurur.

- (s.22) 162) ظلمة الظالم (ظلم) بظلم (يظلم، تظلم) الايمان (K, MŞ, M, R, D, HA, O, AH, MN).

Zâlimin zulmünde kalması îmâna zulmetmesindedir.

- 163) ظمأ المال اشد من ظمأ الماء (K, AŞ, MŞ, M, L, V, O, AH, MN).

Teşne-i mâl teşne-i zülâlden ziyâde muztarıbdır.

[Mala susamış olan, soğuk suya susamıştan daha çok ıztırap çeker].

- 164) عاقبة الظلم (الظالم، الشيء) وخيمة (K, H, AŞ, MŞ, R, D, O, AH, MN).

Zulmün sonu vahimdir. [Zulmün sonu, çok tehlikeli, çok korkuludur].

- 165) عدو عاقل خير من صديق جاهل (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

Âkıl düşman ahmak dosttan evlâdır. [Akıllı düşman ahmak dosttan daha iyidir].

- 166) عسر المرء (امرء) مقدم (مقدمة) على اليسر (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN)

İnsan evvel güçlüğe, sonra kolaylığa tesâdüf eder.

- 167) عش قنعا تكن ملكا (كبير) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, AF, O, AH, MN).

Kâni' ol, şâhâne yaşa. [Kanaatkâr ol, sultan gibi yaşa].

- 168) عقوبة الظالم سرعة الموت (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).

Zâlimin cezâsı ona mevtin sür'at-i hulûlüdür.

[Zalimin cezası, ona ölümün çabuk gelip çatmasıdır].

- 169) عقيب كل ليلة يوم (عقب كل يوم ليل) (K, H, AŞ, M, MŞ, L, R, D, O, AH, MN).

Her geceyi bir gündüz takîb eder.

- 170) علو الهمة (الهمم) من الايمان (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, O, AH, MN).

Ulüvv-i himmet îmandan neş'et eder. [Gayret büyüklüğü îmandan ileri gelir].

- 171) عليك بالحفظ دون الجمع في (من) الكتب (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).

Cem'-i kütüb bir şey değil, onların muhteviyâtını hıfz etmeğe bak. [Kitapları toplamak bir şey değil, onların içindekileri hıfz etmeye (anlayarak korumaya) bak!].

- (s.23) 172) عيب الكلام طويله (تطويله) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, AF, O, AH, MN).

Sözün ma'yûb olanı uzunudur. [Sözün kusurlu olanı uzunudur].

- 173) غاب حظ (حظ) من غاب نفسه (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, O, AH, MN)

Bizzat bulunmayan hissesini kaybeder.

- 174) غدرك (غدرك بك، عدوك) من ذلك على اساءة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).

Seni isâete sevk eden mağdûr eder. [Seni kötülüğe sevk eden mağdur eder].

- 175) غشك من اسخطك بالباطل (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Seni boş yere iğdâb eden sana hıyânet etmiş olur.
[Seni boş yere kızdıran sana hıyânet etmiş olur].
- 176) غضبك عن الحق مقبحة (حماقت) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Hak aleyhinde gazabıâk olman büyük kabâhatdir.
[Hak aleyhinde öfkeli olman büyük kabâhattir].
- 177) غلا قدر المتقين (R, O, MN).
Ehl-i ittikânın tenceresi kaynar. [Allah'tan korkularım tenceresi kaynar].
- 178) غلا قدر المتوكلين (K, H, AŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Ehl-i tevekkülün tenceresi kaynar. [Tevekkül edenlerin tenceresi kaynar].
- 179) غلام عاقل خير من شيخ جاهل (H, AŞ, MŞ, M, L, R, N, O, MN).
Akıl çocuk câhil ihtiyardan hayırlıdır. [Akıllı çocuk cahil ihtiyardan hayırlıdır].
- 180) غمرة الموت اهون من مجالسة (الاحمق) من لا يهواه قلبك (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, O, AH, MN).
Gönlünün sevmediği adamla musâhâbetden şiddet-i mevt ehvendir.
[Gönlütün sevmediği adamla sohbet etmekten ölümün şiddeti daha hafiftir].
- (s.24) 181) غنم من سلم (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Selâmet bulan ganîmet bulmuş demektir.
- 182) غنيمة المؤمن وجدان حكمة (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, AF, O, AH, MN).
Mü'minin iğtinâmı nerede olursa olsun bir hikmet bulmasıdır.
[Müminin ganîmeti nerede olursa olsun bir hikmet bulmasıdır].
- 183) فاز من سلم من شر نفسه (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, N, O, AH, MN).
Nefsinin şerrinden emîn olan felâh bulur. [Nefsinin şerrinden emîn olan kurtulur].
- 184) فاز من ظفر بالدين (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Dindar olan felâh bulur. [Dindar olan kurtulur].
- 185) فخر المرء (المؤمن) بفضله اولى من فخره باصله (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın fazliyle iftihârı asliyle iftihârından evlâdır.
[İnsanın faziletiyle iftihârı soyuyla övünmesinden daha iyidir].
- 186) فرع الشيء يخبر عن اصله (K, H, AŞ, MŞ, L, R, N, O, AH, MN).
Bir şeyin fer'î aslından haber verir. [Bir şeyin teferruatı aslından haber verir].

- 187) فسدت نعمة من كفرها (K, H, AŞ, MŞ, M, R, N, O, AH, MN).
Ehl-i küfrânın nîmetine fesâd ârız olur. [Nankör kimselerin nimeti zayi olur].
- 188) فعل (فطنة) المرء يدل على اصله (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın fiili aslına delâlet eyler.
- 189) فكاك المرء فى الصدق (K, H, AŞ, MŞ, M, R, N, O, AH, MN).
Doğruluk insanın vesîle-i halâsıdır. [Doğruluk insanın kurtuluş vesilesidir].
- (s.25) 190) فلجك (فلاحك) على خصمك با (فى) لاحتمال (K, H, AŞ, MŞ, M, V, R, D, N, O, AH, MN).
Tahammül ile hasmına galebe edersin. [Tahammülle hasmına galip gelirsin].
- 191) فى كل قلب شغل (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, N, O, AH, MN).
Her kalbin bir meşgalesi vardır.
- 192) قاتل الحريص حرصه (K, H, MŞ, M, R, N, O, AH, MN).
Harîsi hırsı öldürür. [Aç gözlüyü hırsı öldürür].
- 193) قبول (قول) الحق من الدين (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, HA, N, O, AH, MN).
Hakkı kabûl muktezayât-ı dîniyyedendir. [Hakkı kabûl dinin gereklerindedir].
- 194) قدر المرء ما يهيمه (بهيمته) (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, MN).
İnsanın kadri azmetdiği şeyden bilinir. [İnsanın kıymeti azmettiği şeyden bilinir].
- 195) قدر فى العمل تنجح من الزلل (K, H, AŞ, MŞ, R, N, O, AH, MN).
Amelde mutabassırâne davran, hatâyâdan masûn olursun. [İşte iyice düşünüp ileriye görerek davran, hatalardan korunmuş olursun].
- 196) قرب الاشرار مضرة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, N, O, AH, MN).
Ehl-i şerre mukârenet dâ'i-i mazarratdır. [Kötülük edenlere yaklaşmak zarara sebep olur].
- 197) قرين المرء دليل دينه (عقله) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, O, AH, MN).
İnsanın mukârini ne dinde bulunduğuna delildir. [İnsanın yakını ne dinde bulunduğuna delildir].
- 198) قسوة القلب من الشيع (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, N, O, AH, MN).
Kasvet-i kalb toklukdan gelir. [Kalb katılığı tokluktan gelir].
- 199) قوة القلب من صحة الايمان (K, H, AŞ, MŞ, M, R, N, O, AH, MN).
Kalbin kuvveti îmânın sıhhatinden gelir.
- (s.26) 200) قيمة المرء ما يحسنه (K, H, MŞ, M, V, R; N, O, AH, MN).

İnsanın kıymeti güzel yapabildiği şey ile takdir olunur.[değerlendirilir].

- 201) كافر سخى ارجى (بالجنة، الى الجنة) من مسلم شحيح (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH, MN).

Sahî kâfir hasîs müslimden daha ziyâde ümîdvârdır.
[Cömert kâfir cimri Müslüman'dan daha fazla ümitlidir].

- 202) كفاك من عيوب الدنيا ان لا تبقى (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

Dünyânın başka hiç bir aybı olmasa, şu aybı nazar-ı intibâhını açmağa kâfidir ki sen onda bâkî kalamıyacaksın.[Dünyanın başka hiç bir kusuru olmasa, şu kusuru gözünü açmaya yeter ki, sen onda devamlı kalamıyacaksın].

- 203) كفاك هما علمك بالموت (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).

Hiç bir gamın olmasa, âkıbet öleceğini bilmen yeter.
[Hiç bir derdin, tasan olmasa sonunda öleceğini bilmen yeter].

- 204) كفران النعمة مزيلها (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, N, O, AH, MN).

Küfrân, nîmeti zevâl-pezîr eder. [Nankörlük, nimeti sona erdirir].

- 205) كفى الحسود حسده (H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).

Hasedi hasûdun hakkından gelir. [Kıskançlığı kıskancın hakkından gelir].

- 206) كفى بالشيب داء (H, AŞ, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).

“Dert” mi dedin? İşte şeyhûhet!.. [Dert mi dedin? İşte ihtiyarlık!..].

- 207) كفى بالشيب ناعيا (K, H, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).

Muhbir-i mevt olarak ihtiyarlık kâfidir. [Ölüm habercisi olarak ihtiyarlık kâfidir].

- (s.27) 208) كلام اللّله دواء القلب (القلوب) (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).

Allâh'ın Kelâmı kalbin medâr-ı ârâmıdır.
[Allâh'ın Kelâmı kalbin huzuruna vesîledir].

- 209) كمال الجود الاعتذار معه (منه) (K, H, AŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).

Hîn-i ihsanda i'tizâr kemâl-i sehâya medâr olur.
[İyilik sırasında özür beyan etmek, cömertliğin mükemmelliğine vesile olur].

- 210) كمال العلم فى الحلم (K, AŞ, MŞ, M, L, N, O, AH, MN).

İlmin kemâli hilm ile dir. [İlmin mükemmelliği yumuşaklık ile dir].

- 211) لا امان لمن لا ايمان له، (لا ايمان لمن لا ايمان له، لا دين لمن لا امان له)

(K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN)

Bî-îmân şâyân-ı emân değildir. [İmansız, güvene lâıyk değildir].

- 212) لا حرمة للفاسق (K, H, AŞ, MŞ, M, L, N, O, AH, MN).
Fâsık şâyân-ı ihtirâm değildir.
[Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, fesatçı hürmete lâyıık değildir].
- 213) لا دين لمن لامرؤة له (K, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, AF, O, AH, MN).
Mürüvveti olmayanın dîni yok demektir.
- 214) لا راحة لحسود (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Hasûd rahat edemez. [Hased eden rahat edemez].
- 215) لا غم للقانع (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Ehl-i kanâatda gam olmaz. [Kanâat sahiplerinde tasa olmaz].
- 216) لا غنى لمن لا فضل له (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Fazlı olmayan zengin olamaz. [İyiliği olmayan zengin olamaz].
- 217) لا فقر للعافل (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Âkıl fakir kalmaz. [Akıllı fakir kalmaz].
- 218) لا قذف للفاحش (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Zâten fâhiş olana isnâd-ı zinâ tasavvur olunmaz.
[Zaten ahlâksız olana zina isnadı tasavvur olunmaz].
- (s.28) 219) لا كرامة للكاذب (K, H, AŞ, L, R, D, N, O, AH, MN).
Yalancıda kerâmet olmaz. [Yalancıda şeref olmaz].
- 220) لا وفاء للمرأة (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, N, O, AH, MN).
Zende vefâ bulunmaz. [Kadında vefa bulunmaz].
- 221) لكل عداوة مصلحة الا عداوة الحسود (الحسد) (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Adâvet-i hasuddan başka her adâvet kâbil-i islâhdır.
[Kıskancın düşmanlığından başka her düşmanlığın islâhı mümkündür].
- 222) لو رأى العبد الاجل و مروره لا بغض الامل و سروره (MŞ, N, MN).
İnsan eceli görse, emeli sevmezdi. [İnsan eceli görse, ümidi, arzuyu sevmezdi].
- 223) ليس الشيب من العمر (با العمر) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Zamân-ı pîrî ömürden sayılmaz. [İhtiyarlık zamanı ömürden sayılmaz].
- 224) ليس لسلطان العلم زوال (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Şevket-i ilmin zevâli yokdur. [İlim büyüklüğünün, saltanatının sona ermesi yoktur].
- 225) لين الكلام قيد القلوب (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Mülâyim söz, dil-firîbdir. [Yumuşak söz, gönül aldaticıdır].
- 226) لين قلبك (قولك) تحبب (لين قومك تحبب) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).

- Kalbin nerm olursa sevilirsin. [Kalbin yumuşak olursa sevilirsin].
- 227) ماندم من سكت (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, N, O, AH, MN).
Sükût eden nâdim olmaz. [Susan pişman olmaz].
- 228) مجالس (مجلس) الكرام حصون (حضور، حصول) الكلام (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, HA, N, AH, MN).
Büyüklerin mecâlisi söylenen sözlerin hârisidir.
[Büyüklerin meclisleri söylenen sözlerin koruyucusudur].
- (s.29) 229) مجالسة الاحداث مفسدة الدين (K, H, MŞ, M, L, R, D, O, AH, MN).
Sâde-rûyân ile musâhabet dîni ifsâd eyler.
[Sakalı, bıyığı çıkmamış gençlerle görüşüp konuşmak, dîni fesâda uğratar].
- 230) مجلس العلم (مجالس العلماء) روضة (الجنة)، روضة من رياض الجنة (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN). Meclis-i ilim bağçe gibidir.
[İlim meclisi bahçe gibidir].
- 231) مشرب (منهل) العذب مزدحم (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, AF, O, AH, MN).
Tatlı su başı kalabalık olur.
- 232) مصاحبة الاشرار كركوب البحر (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Ehl-i şer ile görüşmek, denize binmek gibi hatarnâkdir.
[Kötülük edenlerle görüşmek, denize binmek gibi tehlikelidir].
- 233) من علت همته طالت همومه (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Himmeti âlî olanın mihneti mütevâlf olur.
[Gayreti yüce olanın zahmeti ard arda gelir].
- 234) منقبة المرء تحت لسانه (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın hünerini lisanı ibrâz eder. [İnsanın hünerini dili gösterir].
- 235) من كثر كلامه كثر ملامه (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Çok söyleyen çok serzeniş işidir. [Çok söyleyen çok başa kakma, sitem işidir].
- 236) مهلكة المرء حدة طبعه (K, H, MŞ, M, R, D, O, AH, MN).
Tabîatdaki hiddet insanı mahvedebilir.[Mizaçtaki hiddet insanı mahvedebilir].
- 237) نار الفرقة (الحرقة) احر (اشد) من نار جهنم (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, N, O, AH, MN).
Âteş-i iftirâk nâr-ı Cehennemden daha muhrikdir.
[Ayrılık ateşi Cehennem ateşinden daha yakıcıdır].
- (s.30) 238) نسيان الموت (من) صداد القلب (القلوب) (K, H, AŞ, MŞ, M, L, N, O, AH, MN).
Mevti unutmak kalbi paslandırır. [Ölümü unutmak kalbi paslandırır].

- 239) نضرة الوجه في الصدق (الصدقات) (K, AŞ, MŞ, M, D, N, O, AH, MN).
Yüz aklığı doğruluktur.
- 240) نضرة وجه المؤمن من التقى (H, MŞ, R, N, O, MN).
Takvâ çehre-i mü'mini revnakdâr eder. [Takva, müminin yüzüne parlaklık verir].
- 241) نعيمت الی نفسك حين شاب رأسك (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH, MN).
Saçların ağarınca nefsinde ihbâr-ı mevt etmiş olursun.
[Saçların ağarınca nefsinde ölümü haber vermiş olursun].
- 242) نم آمنة تكن في امهد الفرش (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Emîn olduğun hâlde uyursan, en güzel bir döşekde yatıyorsun demektir.
- 243) نور المؤمن قيام الليل (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Müminin tenevvürüne sebep tâat-i şebdir.
[Müminin nurlanmasına sebep gece ibadetidir].
- 244) نّور قلبك (قبرك) بالصلاة في الظلم (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH, MN).
Geceleri namaz kılmakla kalbini tenvîr et.
[Geceleri namaz kılmakla kalbini nurlandır].
- 245) نور مشيبك لا تظلمه بالمعصية (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Şeyhûhetine irtikâb-ı ma'siyetle ona zulmetmemeğe çalışarak revnak ver.
[İhtiyarlığına, günah işlemekle ona zulmetmemeye çalışarak parlaklık ver].
- 246) نيل المنى في الغنى (K, H, AŞ, MŞ, M, R, L, D, N, O, AH, MN).
Amâle vüsûl zenginlikle müyesser olur.
[Dileklere, isteklere ulaşmak zenginlikle kolaylaşmış olur].
- (s.31) 247) واساك من تغافل عنك والاك من لم يعادك (K, H, AŞ, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Sana müteğâfilâne muâmele eden gam-güsârın olur; sana adâvet etmeyen muhabbet ediyor demektir. [Sana gafil gibi davranan dert ortağın olur; sana düşmanlık etmeyen, dostluk ediyor demektir].
- 248) وحدة المرء خير من جليس السوء (K, H, AŞ, MŞ, M, L, V, R, D, HA, N, O, MN).
Bir münâsebetsizle hemnişîn olmakdan yalnız oturmak çok iyidir.
[Bir münasebetsizle birlikte oturmaktan yalnız oturmak çok daha iyidir].
- 249) وزر صدقة المنان اكثر (اكبر) من اجره (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Mînnetkârın verdiği sadakanın günâhı sevâbından çoktur.
[Yaptığı iyiliği başa kakanın verdiği sadakanın günâhı sevabından çoktur].
- 250) وضع الاحسان في غير موضعه (محلّه) ظلم (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Mînnetkârın verdiği sadakanın günâhı sevâbından çoktur.

Nâ-be-mahal ihsan zulüm sayılır. [Yerinde olmayan iyilik zulüm sayılır].

- 251) ولاية الاحمق سريعة (سريع) الزوال (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Ahmakın velâyeti çabuk zevâl bulur.[Ahmakın dostluğu çabuk son bulur].
- 252) ولي الطفل مرزوق (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Evlâd sâhibinin rızkı vüs'atlenir. [Çocuk sahibinin rızkı genişler].
- (s. 32) 253) ويل للحسود من حسده (K, H, MŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Hasûd için hasedi ne büyük musîbetdir.
[Hased eden için kıskançlığı ne büyük belâdır].
- 254) ويل لمن ساء خلقه وقبح خلقه (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, MN).
Hem sûreti, hem de sîreti çirkin olmak insan için ne büyük belâdır!
[Hem biçimi, hem de ahlâkı çirkin olmak insan için ne büyük belâdır!]
- 255) ويل لمن وتر الاحرار (K, H, AŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Hür olanlara zulmedenin vay başına!
- 256) هات ما عندك (تعرف به) (K, H, AŞ, L, R, D, N, O, AH, MN).
Nen var ise onu getir!
- 257) هامة المرء همته (H, AŞ, R, D, N, O, MN).
İnsanın himmeti başı mesâbesindedir. [İnsanın gayreti başı derecesindedir].
- 258) هربك من نفسك انفع (اهم) من هربك من الاسد (K, AŞ, M, R, L, D, N, O, AH, M).
Nefsinden ihtirâzın arslandan ihtirâzından enfa'dır.
[Nefsinden sakınman aslandan korkmandan daha faydalıdır].
- 259) هشم الثريد غير آكله (K, H, AŞ, R, D, N, O, AH, MN).
Etmegini doğramak başkadır, tiridi yemek yine başkadır.
- 260) هلاك المرء في (من) العجب (K, AŞ, M, L, N, O, AH, MN).
Hodbînlik insanın sebab-i helâki olur.
[Kendini beğenmişlik insanın felâketine sebep olur].
- 261) هلك الحريص و هو لا يعلم (K, H, AŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Harîs helâk olur da haberi olmaz. [Hırslı kişi helâk olur da haberi olmaz].
- (s.33) 262) هم السعيد آخرته وهم الشقيّ دنياه (K, AŞ, M, L, N, O, AH, MN).
Saîd âhîret için, şakî dnyâ için gam çeker.
[Bahtiyar ahîret için, bedbaht dünya için gam çeker].
- 263) همة المرء قيمته (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın himmeti kıymetidir. [İnsanın gayreti kıymetidir].

- 264) هموم المرء بقدر هممه (همتته) (K, H, AŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsanın gamı himmetine göre olur. [İnsanın derdi, tasası gayretine göre olur].
- 265) هيهات (الخير) من نصيحة العدو (K, H, AŞ, M, V, R, D, N, O, AH, MN).
Düşmanın verdiği nasîhat dinlenir mi? Heyhât!
- 266) يأتيك ما قدر لك (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, AF, O, AH, MN).
Hakkındaki takdîr-i İlâhî seni bulur. [Hakkındaki İlâhî takdir seni bulur].
- 267) يأس القلب راحة (النفس) (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Kalbin me'yûsiyeti mûcib-i istirâhatidir. [Kalbin ümitsizliği istirahatine vesiledir].
- 268) يأمن الخائف اذا وصل الى ما خافه (K, H, AŞ, MŞ, M, R, D, N, O, AH, MN).
Hâif korktuğuna vâsıl olunca emîn olur. [Korkan korktuğuna ulaşınca emîn olur].
- 269) يبلغ المرء بالصدق منازل الكبار (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsan doğrulukla büyüklerin merâtibini bulur.
[İnsan doğrulukla büyüklerin derecelerini bulur].
- 270) يزيد الصدقة في العمر (K, H, AŞ, MŞ, M, R, N, O, AH, MN).
Sadaka i'tâsı ömrü çoğaldır. [Sadaka verilmesi ömrü çoğaltır].
- (s.34) 271) يسعد الرجل بمصاحبة السعيد (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, HA, N, O, AH, MN).
Erbâb-ı saâdetle görüşen onlardan olur.
[Bahtiyar insanlarla görüşen onlardan olur].
- 272) يسوء (يسود، يسعد) المرء (فى) قومه بالاحسان اليهم (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
İnsan bazan kavmine iyilik ider de fenâlık itmiş kadar olur.
- 273) يصير امر الصبور الى مراده (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Ehl-i sabrın âkıbet-i kârı murâdına vüsûl olur.
[Sabredenlerin işinin sonu muradına ermek olur].
- 274) يطلبك الرزق كما تطلبه (K, H, AŞ, MŞ, L, R, D, N, O, AH, MN).
Sen nasıl rızkını ararsan, rızkın da seni öyle arar.
- 275) يعمل النمام فى ساعة فتنة اشهر (K, H, AŞ, MŞ, M, L, R, D, N, O, AH, MN).
Şahs-ı nemîmekâr bir saatde birkaç ayda zuhûr edemeyecek fitneyi izhâr ider.
[Koğucu, ara bozucu şahıs bir saatte, birkaç ayda meydana çıkamayacak fitneyi ortaya çıkarır].

(s.35) Bir İfâde

Her biri böyle bir kitap olacak kadar sözle ancak tefsîr ve îzâh edilebileceği meydanda olduğu hâlde erbâb-ı mütâlâa arasında muhtasarâtı sevenlerin arzusuna muvâfakat ile hemen aynen denilecek bir sûrette tercümesine cür'et eylediğim şu cümel-i celileden *المراء يعرف بايمانه* ibâresinde vâki “*îmân*” lafzı, hemzenin kesri ve fethiyle okunabileceği “*sevâd-hân*” tâbîr etdiğimiz adamların dahi bilâ-tereddüd tasdîk eyleyecekleri bir kaziyedir.

Lafzın okunuşuna göre ekseriyâ mânânın da değişmesi lâzım gelir. Burada dahi iki türlü kırâata nazaran ibârede tebeddül-i mânâ vâki olur. Kesr-i hemze ile “*îmân*” her mü'minin mâlûmu (s.36) olduğu üzere, lisân ile ikrâr, kalb ile tasdîk mânâsına olmakla bir adamın îmânı bu vech ile izhâr ve izmâr eylediği efkâr-ı râsihası demek olur.

Asl-ı îmân kalb ile tasdîkdir. Lisân ile ikrâr onun fer'idir. Böyle olmasa bi'l-ikrâh kelime-i küfür tefevvüh eden mü'minin kâfir olması lâzım gelirdi.

Demek ki îmân hakîkatda bir hüküm-i vicdânîden ibâretedir. İnsanın kıymeti ise vicdânîyle vezn olunur. Binâen aleyh bir kimse vicdânîyatını izhâr eylediği hâlde mâhiyetini göstermiş olur. [“*îmân*”] okuyarak “İnsânın meziyyeti derece-i ulüvv-i îmânına göre takdîr olunur” ibâresiyle tercüme edişim bu mütâlâaya mebnîdir.

îmân feth-i hemz ile okunduğu sûrette kasem, yani and mânâsına olan “*yemîn*”in cem'i olur ki kasemle te'yîd olunan akvâl, îfâsı için söz verilmiş uhûd demek olmasıyla bu eymandan her türlü peyman mânâsı (s.37) irâde olunabilir. Şu hâlde cümle-i mezkûre “İnsan verdiği peymanlarla bilinir” me'âlini müfîd olur.

Vâkıa bir kimsenin sözünde durup durmaması derece-i insâniyyetini muvâzene için bir büyük vâsıtaadır. Bu mânâca dahi cümlelerin hikmet-i mahza olduğu teslîm edilir. Fakat yukarıda arz olunduğu üzere, îmânın kesr-i hemze ile okunuşuna göre cümleden “İnsân vicdânîyatından anlaşılır” mefhûmı çıkar ki re'y-i âcizânemce bu mânâ ötekinden âlâdır.

Risâlemiz gözden geçirilmek üzere Encümen-i Teftîş ve Muâyene'ye verildiği zaman encümen-i mezkûr âzâsından fazîletlü Ahmed Süreyyâ Efendi tarafından müsveddeye buradaki *îmân*ın “cem'-i *yemîn*” olduğunu müş'ir bir işâret konulmuş ve bununla tercüme-i kemterânemin tashîhine lüzum gösterilmek istenilmişdir. Hâlbuki bâlâda beyân olunduğu üzere îmânın kesr-i hemze ile okunuşu mânâyı ifsâd (s.38) etmedikden başka, daha âlî bir dereceye is'âd ediyor.

Bir de *تفعلهم عيالك* cümlesinin tercümesindeki “Taht-ı idârende bulunanlara” kelimeleri mûmâ ileyh tarafından “Âilene” sûretine tahvîl edilmiştir. Mâlûm olduğu üzere “ıyâl” bir adamın, evlâd ve ezvâc ü etbâ gibi nafakalarını tedârikle beslediği kimselere denir. Vâkıa bu mânâyâ nazaran “Âilene” tashîhine diyecek yok ise de mânâ-yı “ıyâlike” tâmîm ile sâir bâzı eşhâsın dahi bunda dâhil-i îtibâr olunması umûmun muhtâc bulunduğu te’đibin de tâmîmini icâb edeceği cihetle tercümede “taht-ı idârende bulunanlara” demek “Âilene” demekden evlâdır zannedirim.

Meselâ bir mekteb hocası yalnız âilesini değil, taht-ı idâresinde bulunan etfâli dahi te’đib etmekle me’mûrdur.(s.39) Hâsılı tercüme-i kâsırânemde “ıyâlike” mukâbili olarak “Taht-ı idârende bulunanlara” denilmesi me’âl-i cümlelerin tâmîmi maksadına mebnî olmağla câ-yı îtirâz olmadıktan başka, daha ziyâde şâyân-ı kabûl olmak lâzım gelir.

Herhâlde tercümeleri dikkatle mütâlâa ederek bunlardan ikisinin tashîhine dahi himmet buyurmuş olan Ahmed Süreyyâ Efendi’ye teşekkür olunur.

Muallim Nâcî.

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALARI

AF: Mehmed Ali Fethî, *Terceme-i Kelâm-ı Erba’în-i Hazreti ‘Alî*, İstanbul 1276/1859.

Ali Haydar, AH: Akşehirlizâde Ali Haydar Bey, *Merâsîdül-hikem ve Şemmetül-esrâr*,

Manisa 1298-1299/1880-81.

AŞ: Ali Şîr Nevâî, *Nazmü’l-cevâhir*, Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa, 781/1.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Mellifleri*, I-III, İstanbul, 1333-42/1914-1923.

Dânişî, D: Dânişî (Şabân bin Mustafa), *Terceme-i Nesrül-leâîf*, *Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe*

Yazmalar Kataloğu, 1987, I, 271, nr.1038.

Divânu Seyyidinâ Ali bin Ebî Tâlib Kerrem-Allâhu Vechehu, Bulak Matbaası, 1251/1835.

E: *Emsâl-i Seyyidinâ Alî Kerrem-Allâhu Vechehu (et-Tuhfetü’l-behiyye ve’t-turfeti’s-şehiyye*

içinde), İstanbul, 1302/1884.

Gür, Âlim, Ebüzziya Teyfik- Hayatı; Dil, Edebiyat, Basım, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları,

Ankara 1998.

H: Hâfiz (?), *Lü’lü-i Mendûd*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 786.

- HA:** Harîmî, *Şerh-i Çihl-Kelâm-ı Emîrû'l-mü'minîn*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'îyye, 821/9.
- İnal,** İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, İstanbul 1930-1941.(3.bs., İstanbul 1988).
- K:** Kâsım, *Nazmü'l-Leâlî der Tercüme-i Nesrû'l-leâlî*, İÜ Ktp. TY nr. 2210.
- Latîfî, L:** Latîfî, *Nazmü'l-cevâhir*, Arkeoloji Müzesi Ktp.341/2.
- M:** Mâtemî, *Terceme-i Nesrû'l-leâlî min kelâm-ı Alî bin Ebî Tâlib*, Süleymaniye Ktp. Fatih 5404/8.
- Mehmed Süreyya,** *Sicill-i Osmanî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul 1308-15/1891-98.
- Mes'ûd-ı Harâbâtî** [Muallim Nâcî] ve Şeyh Vasfî, *Şöyle Böyle*, İstanbul 1302/1885.
- Muallim Nâcî, MN:** Muallim Naci, *Emsâl-i Ali*, İstanbul 1303/1885-86. 3+39 s. 1.bs., 2.bs. İstanbul 1307/1890-91, 38 s., 3.bs. 1328/1910-12, 32 s.
- Muallim Nâcî, Esâmî,** İstanbul 1308/1890.
- Muallim Nâcî, Mecmua-i Muallim,** 1303-1304/1887-88, Sayı 1-58.
- Muallim Nâcî, Medrese Hâtıraları,** İstanbul 1303/1885-86.
- Muallim Nâcî, Mütercim,** İstanbul 1304/1886-87.
- Muallim Nâcî'nin Şiirleri,** haz. Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir Hayber, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Özbay, İstanbul, 1997.
- Muallim Nâcî, Sânihatü'l-Arab,** İstanbul 1304/1886-87.
- Muallim Nâcî, Yâdigâr-ı Nâcî,** (nşr. Şeyh Vasfî), İstanbul 1314/1896.
- Mustafa bin Şücâ, MŞ:** Mustafa bin Şücâ, *Terceme-i Nesrû'l-leâlî Sad Kelime-i Hazreti Ali*, Millet Ktp. Emîrî Şeriye, 629.
- Nesîb, N:** Nesîb Yusuf Dede, *Rişte-i Cevâhir*, İstanbul 1257/1841.
- O:** Osman Salâhaddin Dede, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. M.R. 759.
- R:** Rihletî, *Tercemetü'l-leâlî*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi nr.1350.
- Tanpınar, Prof. Ahmet Hamdi,** *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*,(9.bs.), İstanbul 2001.
- [Tansel], Fevziye Abdullah, "Nâcî", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c.9.
- Tansel, Fevziye Abdullah, "Muallim Nâcî'nin Dinî Eserleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1961. Ankara 1962.
- Tansel, Fevziye Abdullah, "Muallim Naci'nin Arapça ve Acemceden Tercümeleri", *Tercüme Dergisi*, Mart 1953, c.10, Sayı 56.

Tansel, Fevziye Abdullah, "Muallim Naci ve Tercüme", *Tercüme*, 19 İkinci Teşrin 1943, c.4,

Sayı 22.

Tarakçı, Prof. Dr. Celal, *Muallim Naci*, Ankara 1994.

Tarakçı, Prof. Dr. Celal, *Muallim Nâci Efendi*, Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki, Samsun 1994.

Uçman, Abdullah, "Muallim Naci", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, VI.

V: Vahdetî, *Terceme-i Sad Kelime-i Hazreti Alî*,

Staatsbibliothek zu Berlin, Orient Bölümü, Landberg, 631.

